

EESTI MUINASJUTUD
I:2
IMEMUINASJUTUD

TARTU ÜLIKOOLI EESTI JA VÕRDLEVA RAHVALUULE OSAKOND
EESTI KIRJANDUSMUUSEUMI EESTI RAHVALUULE ARHIIV

MONUMENTA ESTONIAE ANTIQUAE

V

FABULAE POPULARES ESTONICAE

I:2

EESTI KIRJANDUSMUUSEUMI TEADUSKIRJASTUS
TARTU MMXIV

TARTU ÜLIKOOLI EESTI JA VÕRDLEVA RAHVALUULE OSAKOND
EESTI KIRJANDUSMUUSEUMI EESTI RAHVALUULE ARHIIV

EESTI MUINASJUTUD

I:2

IMEMUINASJUTUD

KOOSTANUD RISTO JÄRV, MAIRI KAASIK, KÄRRI TOOMEOS-
ORGLAAN

TOIMETANUD INGE ANNOM, RISTO JÄRV, MAIRI KAASIK,
KÄRRI TOOMEOS-ORGLAAN

EESTI KIRJANDUSMUUSEUMI TEADUSKIRJASTUS
TARTU 2014

Avaldatud tekstid pärinevad Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudest.

Fotod: EKM Eesti Rahvaluule Arhiiv, EKM Eesti Kultuurilooline Arhiiv.

Koostanud: Risto Järv, Mairi Kaasik, Kärri Toomeos-Orglaan

Toimetanud: Inge Annom, Risto Järv, Mairi Kaasik, Kärri Toomeos-Orglaan

Murdetekstid toimetanud: Inge Annom, Paul Hagu, Mairi Kaasik, Kanni Labi

Keeletoimetajad: Inge Annom, Kanni Labi

Korrektuur: Sirje Nilbe, Kadri Tamm

Kaas: Pille Niin

Raamatu ettevalmistamist ja väljaandmist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium (EKKM09-113 „Eesti muinasjuttude teaduslikud väljaanded“, projektid IUT2-43 ja IUT22-4), Kultuuriministeerium („Eesti kirjanduse toetusprogramm“), Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Kultuuriteooria tippkeskus) ning Eesti Kultuurkapital

Haridus- ja Teadusministeerium

Koostamine ja kommentaarid

© Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

© Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

© AS Regio, kihelkonnakaart

© EKM Teaduskirjastus

ISSN 1736-8928

ISBN 978-9949-544-19-6

SISUKORD

Saateks eesti imemuinasjuttude tüübiantoloogia II köite juurde	14
Väljaande toimetamispõhimõtted ja ülesehitus	17
TEKSTID	21
159. Ruubentilts	23
160. Kuradi ristipoeg	25
161. Petetud herra	27
162. Seenekuningas	29
163. Vaksapikkune mees	32
164. Helde kuningas	33
165. Sõbra ^q	37
<i>Tõlge:</i> Sõbrad	40
166. Heategu kannab intressid	45
167. Vaenelaps vanapaganal tüdrukus	51
168. Kuldkotakõnõ	53
<i>Tõlge:</i> Kuldkingake	60
169. Peretütar ja vaenelaps ehk Kuldking	67
170. Kuningatütar	71
171. Vaesõlatsõ lehm	74
<i>Tõlge:</i> Vaeslapse lehm	75
172. Uinu, uinu magama!	77
173. Valge härg	79
174. Ants ja härg	82
175. Vana soldati jutus	84
<i>Tõlge:</i> Vana soldati muinasjutt	88
176. Imeväelised kaaslased	93
177. Õhus lendav laev	95
178. Laevategu	105
179. Tüdruk, kes tahtis meheks saada	107
180. Sulanõ nimega Truijahaanus	111
<i>Tõlge:</i> Sulane nimega Truijahaanus	113
181. Ronga ennustus	115
182. Härjapõlvlastest	120
183. Karjamehe kavalus	123
184. Kaupmehe pojad ja imelind	125

185. Kuningapoeg ja Vanasulane	130
186. Tuhkama Ansu kolm poega	134
187. Kamast kääbas	138
<i>Tõlge: Kamast kääbas</i>	140
188. Isa haua valvamine	144
189. Kuningatütar jäämäe otsas	148
190. Jutt ullist velest	151
<i>Tõlge: Jutt lollist vennast</i>	155
191. Turagu tarkus	160
<i>Tõlge: Tobukese tarkus</i>	163
192. Kuldsulg	167
<i>Tõlge: Kuldsulg</i>	172
193. Küünrakõrgune hobune	177
194. Vanapatt ja jahimiis	179
<i>Tõlge: Vanahalb ja jahimees</i>	183
195. Vanaisa kastike	188
196. Ivvan Pasmak ja timä kasskõnõ	191
<i>Tõlge: Ivan Pasmak ja tema kassikene</i>	193
197. Kuidas saunamees krahv Delagardiks sai	196
198. Hahk susi	198
<i>Tõlge: Hall hunt</i>	201
199. Rumal poiss otsib Põhja tütreid	204
200. Imelik peegel	209
201. Ülekohus ei saisa kotin	211
202. Õemehed karu, kull ja haug	215
203. Üheksakümmend üheksa vangi	219
204. Nõialoss	224
205. Pisikene Peeter ja suur Peeter	226
206. Kats veljä, kes teenistüst lätsivä otsma	230
207. Kuningast sai karu	233
208. Pobolimees ja vähk	235
209. Ivan Tsarevits kuningatütrel kosáh	237
<i>Tõlge: Ivan Tsarevits kuningatütrel kosjas</i>	241
210. Pulmalugu	246
211. Soldat, sitikas, hiir ja vähk	253
212. Soldat ajab kuningatütre naerma	256

213. Õnnesõrmus	258
214. Imeline kalliskivi	261
215. Nõialukk	262
216. Nõid ja sõdur	265
<i>Tõlge:</i> Nõid ja sõdur	268
217. Imeküünal	271
218. Kiviküla hernevaras	273
219. Luige kingitused	277
220. Kaks venda ja Kül	279
221. Kuidas orjapõlve aeg ihunuhtlus sai	282
222. Miks merevesi soolane on	285
223. Potikene, keeda!	287
224. Pärandus	288
225. Kolm kroonumeest	293
226. Häbemätä imä	299
<i>Tõlge:</i> Häbemata ema	301
227. Kuninga väimehed	303
228. Lihula mehe elulugu	307
229. Rahakott, võõrihm ja pasun	310
230. Kolmevakane kotitais valet	312
231. Tee tegemine	317
232. Kuldpert	321
233. Teeda-paaba kulladsõ ^q oinakõsõ ^q	324
<i>Tõlge:</i> Eide-taadi kuldsed oinakesed	325
234. Mölder valmistab imp-ampi	328
235. Üleaia Jaan	332
236. Kuis pujakõnõ naaru' ar kunigatütre	335
<i>Tõlge:</i> Kuidas pojakene kuningatütre naerma ajas	339
237. Veike Hans	345
238. Kuis sandi poig kunigatütre naases võtt' ja kunigas sai	347
<i>Tõlge:</i> Kuidas sandi poeg kuningatütre naiseks võttis ja kuningaks sai	348
239. Raudtäkk ja puuluik	350
240. Kullassepp ja rauassepp	352
241. Tuhka-Toomas	353
242. Kuninga kolm kosilast	355

243. Vile, küpär ja rahakott	361
<i>Tõlge:</i> Vile, kübar ja rahakott	365
244. Kuldpüksitraksid	369
245. Imemõõk	371
<i>Tõlge:</i> Imemõõk	375
246. Karjase imevile	379
247. Hansu imepill	381
248. Kuidas kaupmees kuningaks sai	383
249. Vaese õnn ja rikka õnnetus	388
250. Õigõ miis ja petja miis	391
<i>Tõlge:</i> Õiglane mees ja valelik mees	395
251. Kaks venda	400
252. Siu naane	402
<i>Tõlge:</i> Ussi naine	403
253. Kuningatütar ja kerjaja	406
254. Vanapagana poeg Mats	408
255. Rauast taotud sepasell	410
256. Papi poig L'ooška	413
<i>Tõlge:</i> Papi poeg Ljooska	419
257. Ramumeestest	426
258. Lesenaase poeg	428
259. Laasõre poig Iroslaan	431
<i>Tõlge:</i> Laasõri poeg Iroslaan	436
260. Mustamere nõid	442
<i>Tõlge:</i> Mustamere nõid	445
261. Sillategijä poig	449
<i>Tõlge:</i> Sillategija poeg	451
262. Ärjapõlvemies lapsevaras	454
263. Amet annab leiba	457
264. Kuidas vint punase kõhualuse sai	459
265. Illos tütrik	460
<i>Tõlge:</i> Ilus tüdruk	461
266. Kes saab varanduse	462
267. Meistri ^q vele ^q	464
<i>Tõlge:</i> Osavad vennad	465
268. Targad tohtrid	467

269. Kaks sillategijat	469
270. Kullikuningate riid	473
271. Eksinud kütt	475
272. Lindude kuningas	476
273. Saunamehe poeg vanapagana kasvandikuks	478
274. Ussikuninga harjast tehtud supp	481
275. Lugu ussikuningast	483
276. Mehe talveuni	484
277. Mees magab nagu karu	486
278. Kuidas karjapoiss kuningass sai	487
279. Sarv, loo!	490
280. Laisk-Joan	494
281. Seesamm! Seesamm!	498
282. Röövlite koobas	500
<i>Tõlge:</i> Röövlite koobas	501
283. Ynnõlda miis'	503
<i>Tõlge:</i> Ilma õnneta mees	506
284. Pässäotsasuuru poisikõnõ	509
<i>Tõlge:</i> Pöidlapikkune poisikene	512
285. Peialpoiss	514
286. Poiss hundi kõhus	516
287. Lumest laps	519
288. Käsildä naane	521
<i>Tõlge:</i> Ilma käteta naine	523
289. Pühä Maará	525
<i>Tõlge:</i> Püha Maarja	526
290. Imeväelitsõ ^q sõsarõ ^q	528
<i>Tõlge:</i> Imevõimetega õed	533
291. Kuu kukruh, päiv otsa iih	537
<i>Tõlge:</i> Kuu kuklas, päike otsa ees	540
292. Imelikud kuningapojad	543
293. Pilahmiiska	546
<i>Tõlge:</i> Pilahmiiska	551
294. Kihvtine kuldkamm	555
295. Maarja ja laps	557
296. Tark kukk	561

297. Kukk ja vaese mehe käsikivi	564
298. Kuidas kägu sai	567
299. Halva imä	568
<i>Tõlge: Vanahalvast ema</i>	570
300. Kuidas kukulind saand on	572
301. Kägo	574
<i>Tõlge: Kägu</i>	576
302. Kassikõnõ	578
<i>Tõlge: Kassikene</i>	580
303. Sõsar tammidsõh pakuh	582
<i>Tõlge: Õde tammepakus</i>	584
304. Jutt sõsarõst ja kolmõst velest	586
<i>Tõlge: Jutt õest ja kolmest vennast</i>	593
305. Seitsmeaastase poisi unenägu	599
306. Ahne peremees	604
307. Puuraiuja	606
308. Vaese ja rikka õnn	608
309. Põlluõnn ja kaubaõnn	610
310. Vaesus aho all	611
<i>Tõlge: Vaesus ahju all</i>	612
311. Imekivi	615
312. Kooter ja Looter	617
313. Õnnelik mehelesaamine	619
314. Kaotatud mõõk	620
315. Armasta ^q ummi vanõmbit!	621
<i>Tõlge: Armasta oma vanemaid!</i>	622
TÜÜBIKOMMENTAARID	625
ATU 500: Abistaja nimi	627
ATU 501: Kolm ketrajat	628
ATU 502: Seenekuningas	628
ATU 505: Tänuulik surnu	629
ATU 507: Nõia mõrsja	630
ATU 510A: Tuhkatriinu	630
ATU 510B: Kuninga kõõgitüdruk	632
ATU 511: Üksilm, Kakssilm, Kolmsilm	632
Ee 511A: Härg abiliseks	633

ATU 513A: Kuus üheskoos saavad kõigest ilmast läbi	634
ATU 513B: Lendav laev	635
ATU 514: Tüdruk soldatiks	636
ATU 516: Truu teener	637
ATU 517: Lindude ennustus	637
ATU 518: Tüli imeesemete pärast	638
ATU 519: Tugev mõrsja	639
ATU 530: Kuningatütar klaasmäel	640
ATU 530A: Kuldharjastega siga	641
Ee 530B*: Pulmast röövitud pruudid	642
ATU 531: Tark hobune	642
ATU 537: Lend tänuliku linnu seljas	643
ATU 545B: Saabastega kass	644
ATU 550: Kuldne lind	646
ATU 551: Noorendav peegel	647
ATU 552: Loomad kälimeesteks	648
ATU 554: Tänuelikud loomad	649
ATU 555: Kalamees ja ta naine	651
ATU 556F*: Nõia hobuste karjatamine	652
ATU 559: Sitasitikas	653
ATU 560: Imesõrmus	653
ATU 561: Imelamp	654
ATU 562: Ime-tuleraud	655
ATU 563: Laudlina, hobune ja kepp	656
ATU 564: Imeline kott	657
ATU 565: Imeline käsikivi	658
ATU 566: Imeõunad	658
ATU 567A: Imelinnu süda ja vaese mehe pojad	659
ATU 569: Imeesemete vahetamine	661
ATU 570: Jänesekarjus	661
ATU 571: Kinnijäänud	662
ATU 571B: Imp-amp	663
ATU 572*: Häälitsevad pealuud	664
ATU 575: Kuningapoja imetiivad	665
ATU 577: Kuningalt saadud ülesanded	666
ATU 580: Ostetud ööd	666

ATU 590: Reeturlik ema	667
ATU 592: Tantsimapanev pill	668
ATU 612: Elustav raamat	669
ATU 613: Rikas vend ja vaene vend	670
Ee 621: Täinahk	671
ATU 650A: Tugev Mats	672
ATU 650B: Vastaseotsija	674
Ee 650D*: Vägimees Jeruslan	675
Ee 650E*: Ilja Muromets	676
ATU 652: Poiss, kelle soovid täituvad	677
ATU 653: Neli osavat venda	677
ATU 653A: Kõige imelisem asi	678
ATU 654: Kolm väledat venda	678
Ee 654A*: Suur „meheau“	679
ATU 660: Kolm arsti	680
ATU 665: Kiire käskjalg	680
ATU 670: Kuke õpetus	681
ATU 671: Linnukeelte oskaja	682
ATU 672: Ussikuninga kroon	683
ATU 672D: Ussikivi	684
ATU 675: Havi käsul	684
Ee 676: Seesam, lahti tee	685
ATU 677: Kolm nõuannet	686
ATU 700: Pöialpoiss	687
ATU 703*: Lumest laps	688
ATU 706: Käteta tüdruk	688
ATU 707: Imelised lapsed	689
ATU 709: Lumivalgeke	691
ATU 710: Maarja kasutütar	692
ATU 715: Imeline kukk	693
ATU 720: Vaeslaps käoks	694
Ee 720A*: Käoks muutunud õde	695
Ee 722*: Marjakobar	696
ATU 725: Enda teada hoitud unenägu	697
ATU 729: Veevaimu kolm kirvest	698
ATU 735: Rikka ja vaese õnn	699

ATU 735A: Vaesus läheb rikkale	699
ATU 736: Kalliskivi kala kõhus	700
ATU 737: Abikaasa ennustamine	700
ATU 745A: Ettemääratud varandus	701
<i>Estonian Folktales I:2. Fairy Tales. SUMMARY</i>	703
ALLIKAD JA REGISTRID	739
Kasutatud arhiiviallikad	741
Tüübi- ja motiivikataloogid	742
Tüübibibliograafias viidatud väljaanded	743
Tüübibibliograafias viidatud käsitlused	751
Kommenteerimisel kasutatud teoseid	755
Jutustajate register	758
Rahvaluulekogujate register	760
Koharegister	762
Fotode loend	763
Lühendid	766
Eesti kihelkonnad 19. sajandi lõpus	767

SAATEKS EESTI IMEMUINASJUTTUDE TÜÜBIANTOLOOGIA II KÖITE JUURDE

Eesti imemuinasjuttude tüübiantoloogia teine köide jätkab akadeemilise väljaandesarja „Monumenta Estoniae Antiquae“ muinasjuttude seeriat. Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi on kogutud ligi 6000 käsikirjalist imemuinasjuttu, lisaks heli- ja videosalvestused. Põhjalikuma ülevaate eesti imemuinasjuttudest ning väljaande saamisloost ja taustast leiab lugeja antoloogia I köite eessõnast (EMj I:1 2009: 14–24).

Tüpoloogia ja jututüüp. Muinasjututüüp on samasüzeeliste tekstivariantide koondkuju. Juttude tüübikataloogis on esitatud muinasjututüübid, need on jaotatud rühmadesse ja nummerdatud, lisatud on jutusüžeede lühikirjeldused.

Antti Aarne koostas 1910. aastal juttude saksakeelse tüübikataloogi (Aa), mis kujunes rahvusvaheliseks standardiks. Selle järel täiendas tüübisüsteemi ning avaldas rahvuslike kataloogide täiendusi arvesse võttes uue, ingliskeelse rahvusvahelise kataloogi Stith Thompson (1928, uus versioon 1961, AT). See sai muinasjuttude liigitamisel kaanoniks, kuni 2004. aastal ilmus järgmine, Hans-Jörg Utheri täiendatud tüübikataloog (ATU).

Väljaande üldandmed. Imemuinasjutud paiknevad tüübikataloogis numbrivahemikus 300–749 (vahemiku kõik numbrid pole kasutatud, osa lähedasi tüüpe on eristatud lisaks numbrile tähtedega). Antoloogia esimeses köites on avaldatud tekstid tüüpidest ATU 300–499, teises köites avaldatakse näitetekstid tüübivahemikust ATU 500–749, kokku 315 teksti. Igast Eestis esinevast imemuinasjututüübist on avaldatud üks kuni kolm arhiiviteksti sõltuvalt kogutud variantide hulgast. Enamik jututüüpe on esindatud kahe näitetekstiga; kui tüübist on rahvaluulearhiivis alla 10 üleskirjutuse, on väljaandesse valitud üks tekst; kui üle 75 variandi, siis kolm teksti. Näitetekstide valikuprintsiibid on järgmised:

1) esimene näitetekst on võimalikult „tüüpiline“ – kas tüübiomase süžeeaga jutt või nt eri süžeedest koosnev kontaminatsioon, kui jutt on Eestis levinud pigem liittüübina;

2) mitme näiteteksti puhul on tekstid valitud võimalusel eri piirkondadest, ühtlasi on püütud illustreerida kas tekstide varieeruvust või esile tuua mõnda muud jututüübile omast: isikupärast jutustajat, eripärast kontaminatsiooni vmt.

Väljaandes lähtutakse eri rahvaste muinasjuttude tüübikatalooge koondava ATU kataloogi jaotusest. Jutud on esitatud vastavalt tüpoloogia järjestusele. Kui tüübinumbri ees on märgend „Ee“ ja tüübinumbri järel tärn (nt Ee 722*), siis puudub kasutatud tüübinumber ja/või täht ATU kataloogist ning eesti muinasjutu tüübinumbriks on valitud vakantne number või täht kataloogis sisult kõige sarnasema tüübi järel. Kui ATUs on kaotatud AT kataloogi tüüp, ent eesti ainese puhul

on käesoleva väljaande koostajate hinnangul otstarbekas see alles jätta, on tüübinimetuses kasutatud ainult märgendit „Ee“ ning täрни tüübinumbris pole.

Antoloogia esindab eesti muinasjutte, mida on talletatud ligi kaheksa aasta vältel: varaseim tekst siinses väljaandes pärineb 1816. aastast ajakirja Beiträge veergudelt (jututüüp „Imeline kott“, ATU 564), hiliseimad tekstid on salvestatud 21. sajandi esimesel kümnendil Setumaal toimunud Tartu Ülikooli välitöödel.

Raamatu ilmumise ja ettevalmistamise on võimalikuks teinud Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakonna ning Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi tihe koostöö muinasjuttude andmebaasi loomisel ja tüpologia korraldamisel. Imemuinasjuttude väljaande teise köite põhiosa on valminud aastatel 2009–2013, kuid sisuline ettevalmistustöö algas juba Tartu Ülikooli ja Eesti Kirjandusmuuseumi muinasjuttude töörühma loomisega aastal 1999. Algusest peale on töörühma liikmeteks olnud mag Mairi Kaasik ja mag Kärri Toomeos-Orglaan, kes koos projekti juhi Risto Järvega on käesoleva väljaande koostanud. Antoloogia teise köite toimetamisel ja tekstinäidete tõlkimisel on lisaks nimetatutele olulise osa enda kanda võtnud töörühma hilisem liige Inge Annom.

Tänu sõnad. Muinasjuttude töörühm on moodustanud osa sihtfinantseeritavate teadusteemade ja institutsionaalsete uurimistoetuste uurimisprojektidest Tartu Ülikoolis (projektijuht prof Ülo Valk), Eesti Kirjandusmuuseumis (projektijuhid –2012 Aado Lintrop; 2012– Mari Sarv) ning Kultuuriteooria Tippkeskuses (folkloristika uurimisrühma juht Ülo Valk). Aastatel 2009–2013 on töörühma tööd toetanud riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu“ projekt „Eesti muinasjuttude teaduslikud väljaanded“. Raamatu trükkimist toetasid EV Kultuuriministeerium ja Eesti Kultuurkapital.

Väljaande murdetoimetamise on teinud Eesti Kirjandusmuuseumi teadur dr Kanni Labi, setu tekstide osas TÜ emeritdotsent dr Paul Hagu, murdetekste ühtlustasid Inge Annom ja Mairi Kaasik. Väljaande sisu ja tekstivaliku põhjaliku retsenseerimise eest täname Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna kauaaegset vanemteadurit dr Kristi Salvat. Teose kommentaarid vaatas läbi ERA vanemteadur dr Mall Hiimäe. Muinasjutuprojekti eri perioodide kaastöölisest on käesoleva köite ettevalmistamisega olnud kõige enam seotud mag Moon Meier, kes sisestas käsikirjalisi tekste ning koostas nende kohta andmebaasikirjed. Mitmetes tööloikudes on kaasa aidanud mag Kaisa Kulasalu. Väljaande üldpõhimõtete osas on töörühma jätkuvalt konsulteerinud TLÜ emeritprofessor Pille Kippar ning Rahvakultuuri Keskuse Jutukooli eestvedaja, jutuvestja mag Piret Päär. Tüpoloogia osas on tehtud koostööd „Enzyklopädie des Märchens“ toimetusega Göttingenis.

Arhiivikäsikirjad pildistas väljaande jaoks Alar Madisson; illustratsioonide fototöötluste tegi Siret Roots. Muinasjuttude tüübigokkuvõtted on inglise keelde tõlkinud Ene-Reet Soovik, tõlked toimetab Jonathan Roper. Kaane ja ümbrispaberi kujundas Pille Niin. Käsikirja korrektuuri lugemist on toimetajatega jaganud Kadri Tamm ja Sirje Nilbe. Suuremate ja vähemate küsimuste lahendamisel nii väljaande sisu kui vormi osas on abistanud veel Vahur Aabrams, Jüvä Sullõv, Andreas Kalkun, Arvo Krikmann, Mare Kalda, Janika Oras, Mari Sarv, Rein Saukas ning paljud teised head inimesed. Toeks on olnud kogu Eesti Rahvaluule Arhiivi imeline kollektiiv.

Imemuinasjuttudes võime leida nii hulgaliselt uskumatut kui rohkelt seda argist, milles me elame või elanud oleme, siin peegeldub lugude jutustajate igapäev. Kuigi meie elukeskkond on tänapäeval teine, on muinasjuttudes käsitletud teemad olulised üle aja, puudutades küsimusi, millele ikka vastust otsime, väljendades inimese elu muresid ja rõõme ning meie kõigi igavesi unistusi paremast tulevikust.

Risto Järv

VÄLJAANDE TOIMETAMISPÕHIMÕTTED JA ÜLESEHITUS

Sarnaselt väljaande „Imemuinasjutud“ esimese köitega on Eesti Rahvaluule Arhiivi kogutud käsikirjalised tekstid avaldatud võimalikult originaaltruult, kuid parema loetavuse huvides redigeerituna. Lähtutud on üleskirjutajate kirjaviisist, ent parandatud on ilmselged kirjavead ja interpunktsioon vastavalt tänapäeva ortograafiareeglitele. Samuti on ühtlustatud tekstide lõigujaotust (uue mõtte-terviku ja dialoogide algul on kasutatud taandridu).

Üleskirjutaja tekstis esinevad keelelised vasturääkivused (*nii kui sa kulpi hakkas rabama* > *nii kui ta kulpi hakkas rabama*), ilmsed tahtmatud sõnakordused (*ja surd varsti selle järel ära surd*) ning üksikud tähevead on parandatud vaikimisi. Sisu arusaadavuse huvides lisatud toimetajate täiendused on esitatud teksti sees nurksulgudes. Siirdkõne (...*ütleb, et lase mind jumala juurde*) on toimetamisel vormistatud otsekõnena (...*ütleb, et: „Lase mind jumala juurde!“*). Kõigi Jakob Hurda ning EÜSi rahvaluulekogu käsikirjadest pärinevate juttude algkirjapanekutega saab hõlpsasti tutvuda Eesti Kirjandusmuuseumi failireposiitoriumi <http://kivike.kirmus.ee/> vahendusel, ajapikku jõuavad sinna ka käsikirjad teistest kogudest.

Helilindistuste litereeringute puhul on püütud tagada teksti loetavus – välja on jäetud olulisema tähenduseta täitesõnad, samuti suulisele kõnele iseloomulikud sõna- ja lauseotsingud, mis jutustajal on lõpetamata jäänud. Kui jutustaja end parandab, on esitatud ainult viimane variant.

Murdetoimetamine. Arhiivis leiduvad muinasjutud on kirja pandud kas kohalikus murdes või jutustajate-aegses kirjakeeles, ent leidub ka vahepealseid variante. Mõnikord on koguja ise tunnistanud, et murde üleskirjutamine on keeruline ning tema vilumatuse tõttu võib tulemus olla ebatäpne: sisse kipuvad tulema kirjakeele jooned. Kui rahvaluulekoguja kirjaviis on ühe teksti piires ebaühtlane, on kõrvalekaldeid vastavale murdele iseloomulikest joontest korregeeritud, ent murdekeelt tervikuna rekonstrueeritud ei ole: näiteks kui põhjaeesti murretes on diftongide asemel läbivalt kirjutatud pikad vokaalid, on viimased alles jäetud. Lõunaeesti murretes on lisatud (viimase) pehmendatud konsonandi/ konsonantide järele palatalisatsioonimärk juhul, kui see eristab sõnade tähendust. Võru ja Setu tekstides on larüngaalklusiil märgitud ^q-ga. Juhul, kui kirjapanija on Setu muinasjuttude kirjapanekutes eristanud kõrgeenenud õ-häälikut, on see märgitud y-ga.

Konkreetsed tekstoloogilised märkused esitatakse vastavate juttude puhul joone all, üldisemad märkused aga vastavas kommentaaris raamatu lõpuosas.

VÄLJAANDE ÜLESEHITUS**TEKSTID:**

- a) **Jutu järjenumber.** Eesti imemuinasjuttude antoloogia kahes köites on tekstid läbivalt nummerdatud.
- b) **Pealkiri.** Võimalusel on kasutatud üleskirjutaja poolt pandud jutu-pealkirja. Kui see käsikirjas puudub, on pealkirja lisanud koostajad. Mõne jutu originaalpealkirja on muudetud, vältimaks korduvust kogumiku lõikes.
- c) **Tekst.** Esitatud on jutu terviktekst. Kui sama arhiivipala juures on üleskirjutaja tekstiväliseid kommentaare või muid kirjeldusi (näiteks jutu seostamine esituskontekstiga), on need põhitekstist eraldatud tühja reaga.
- d) **Märkused.** Originaalkäsikirjades sisalduvad kirjapanija kommentaarid ning toimetajate tekstoloogilised märkused tuuakse ära alamärkustes.
- e) **Arhiiviviide.** Kasutatakse traditsioonilist Eesti Rahvaluule Arhiivi viitamissüsteemi – esmalt **fondiviide:** rahvaluulekogu lühend (vt Kasutatud arhiiviallikad, lk 741), seerianumber, köitenumber, leheküljenumbrid köites, pala (tekstiüksuse) number saadetises. Heli-salvestise puhul kogu lühend, salvestise ja pala number. Järgnevad **päritoluandmed:** päritolu tähistav märk (<), jutustaja elukoht, mõttekriipsu järel koguja nimi, päritolumärk, selle järel esitaja nimi ja sünniaasta või vanus ning lõpus kogumisaasta (sulgudes). Jutustaja elukohana on külanimede puhul märgitud praegune ametlikult kehtiv nimi ja sulgudes selle järel kogumisaegne või koguja märgitud külanimi, valdade puhul kogumisaegne nimi. Kui üleskirjutaja on kasutanud setu jutustajate rahvapärast nimekuju, on see esitatud sulgudes. Mõnel juhul (nt koguja markantsest stiilist aimuandmiseks) on täiendavad andmed jutustaja või eeljutustaja(te) kohta esitatud üleskirjutaja sõnastuses (jutumärkides).
- f) Jutu **tüübinumber** rahvusvahelises (ATU) või Eesti (Ee) klassifikatsioonis (nurksulgudes).
- g) **Sõnaseletused.** Seletatakse murdesõnu, anakronisme, tänapäeval vähem tuntud etnograafilisi mõisteid, mõõtühikuid, võõrapäraseid sõnu, samuti neid sõnu, mille tähendus on aja jooksul muutunud.
- h) **Tõlge.** Arusaadavuse huvides on tervenisti tõlgitud enamik setu keeles üleskirjutatud tekste, samuti mõned teised murdelised tekstid.

TÜÜBIKOMMENTAARID:

- a) **Tüübinumber ja -nimi eesti tüpoloogias.** Kui süžee esineb ATU kataloogis, on viidatud sellele, muudel juhtudel on kasutatud eesti tüpoloogia tähist „Ee“.
- b) **Tüübi ingliskeelne nimi ATU kataloogis.** Kui tüüpi ATU kataloogis ei esine, on viidatud eesti tüübi loomisel aluseks olnud paralleelidele teistes tüpoloogiates.
- c) **Tüübi kokkuvõtlik kirjeldus** (kursiivis). Esitatud on üldistav süžee-kokkuvõte eesti arhiivivariantide põhjal. Põhivariandiga samas funktsioonis esinevad tegelased, motiivid ja süžeekäigud on ära toodud sulgudes, see loetelu pole enamasti ammendav. Tavaliselt nimetatakse edasises süžeekirjelduses loendis esimesena (st enim) mainitud tegelaskuju.
- d) **Jututüübi kommentaar**is on andmed jututüübi leviku ja vajadusel rahvusvaheliste paralleelide kohta, kirjeldatud on lokaalredaktsioone ja Eestile tüüpilisemaid kontaminatsioone, iseloomustatud on jututüübi seoseid teiste tüüpidega. Kontaminatsioonis ei tarvitse tüübi terviksüžee olla täies mahus välja arendatud.
- e) Konkreetse **jutu kommentaar**is esitatakse näiteteksti pealkiri, seejärel sulgudes järjenumbr, algne pealkiri neil juhtudel, kui seda on originaaliga võrreldes muudetud (või märge pealkirja puudumise kohta) ning juhul, kui jutt esindab liittüüpi, on esitatud kontaminatsiooni-loend. Järgnevad muud sisulised kommentaarid: kirjeldatakse näitetekstis esinevaid suuremaid erinevusi tüübi põhikujust, antakse teavet konkreetsete jutumotiivide ja muude seletust vajavate detailide kohta.
- f) **Jututüübi väljaannete bibliograafia (V:).** Siin on ära toodud olulisemate varem avaldatud jutuvariantide loend (vt Tüübibibliograafias viidatud väljaanded, lk 743). Lisatud on vastavasse tüüpidesse kuuluvate arhiivitekstide ilmumisandmed rahvajutuväljaannetest: kõigist akadeemilistest väljaannetest (nt EMj 1967, SLM 1987) ning olulisematest adaptatsioonidest (nt Kreutzwald 2006 (1866) EREJ, Marjakobar 1989 (1959)). Üldjuhul on lähtutud viimasest kõige täpsemast trüki- ja/või veebiväljaandest. Kirjanduslike töötluste puhul piirdatakse ühe, võimalikult täieliku väljaande bibliografeerimisega. Arvestades kirjanduse mõju jututraditsioonile, on loendisse lisatud ka H. C. Anderseni, vendade Grimmide, Charles Perrault' ning „Tuhande ühe öö“ muinasjuttude väljaanded. Bibliograafiast on välja jäetud valikkogumikud, kus on taasavaldatud ainult varem ilmunud jutud.

Väljaannete bibliograafias esitatakse:

- 1) väljaande pealkiri ja ilmumisaasta (sulgudes esmatrüki ilmumisaasta);
- 2) teksti pealkiri;
- 3) teksti järjenumbrid või selle puudumisel leheküljenumbriid;
- 4) tüübinumbriid juhul, kui jutt esindab liitüüpi;
- 5) uues lõigus järgneb ilmunud tõlgete valikuline loend. Kui võõrkeelne teos on ilmunud paralleelväljaandena, on sellele viidatud esimeses lõigus võrdusmärgi järel.

- g) **Jututüübi käsitlemise bibliograafia (K:)** alla on koondatud viited eestikeelsetele uurimustele, kus vastavat jututüüpi on analüüsitud (vt Tüübibibliograafias viidatud käsitlemised, lk 751).

Väljaande lõpus on esitatud käesoleva köite allikaloend, tüübibibliograafias viidatud väljaannete ja käsitlemise loend, kommenteerimisel kasutatud olulisemate teoste loetelu, jutustajate ja kogujate registrid ning juttude üleskirjutuskohtade register.

Toimetajad

TEKSTID

RUUBENTILTS

Üks isa kiidelnud kord purjus pääga, et tema tüdär õlgest kulda võeva kedrata.

Sedä saanud selle maa kuningas kuulda. Tema lasknud mehe oma juurde tulla ja ütelnud temale: „Kui see tõsi on, siss võtan ma su tütre omale naisess, kui sa aga valetad, siss lasen ta ärä tappa. Too ta tänä õhtuss siia!“

Mees lähnud kodu ja saatnud tütre kuninga juurde. See pannud teda öösiss ühte tühja, üksikusse kamresse¹ ja lasknud senna ka ulk õlgi viia. Tüdrik istnud maha ja akanud ikma².

Olnud ju kesköö käes, kui kamre uks lahti lähnud ja üks mees sissi astnud.

„Mispäräst sa iked?“ küsknud ta tüdriku käest.

Tüdrik kõnelenud mehele oma lugu.

„Minul on see kerge asi õlgest kulda kedrata!“ kiidelnud võõras. „Anna must rätik, mis sul pääs, minule, siss ketran ma sinu asemel need õled kullass!“

Rõõmuga täitnud tüdrik tema tahtmest.

Mees istnud pengi pääle, võtnud õlgi arusaamata rutuga kätte ja käest ärä pan- nes olnud õled kullass muudetud. Kohkudes vaadanud tüdrik tema tööd päält.

Kaugelt kuulnud kukelaulu. Mees olnud korraga nagu maa alla vajunud.

Tüdrik olnud ommukuni ülebal ja oodanud, kuni kuningas vaatama tulnud. See imestanud väga kuldlõnga unikud nähes ja lasknud kõik oma varanduseaita kanda. Tüdrikulle lasknud ta tema kamre poole rohkem õlgi viia kui enne.

Õhtu tulnud ja tüdrik viitud jällegi senna kamre ja pantud uks kinni. Tüdrik istnud ja iknud.

Uks lähnud lahti ja eilane mees astnud sissi.

„Anna sõrmus, mis su sõrmes, minule, siis ketran ma sinu asemel need õled kullass!“ ütelnud ta.

Tüdrik täitnud tema tahtmest. Silmapilk olnud õled kullass kedratud ja mees isi kadunud jällegi kukelauluga.

Kuningas tulnud ommuku vaatama, viinud kulla ärä ja lasknud kamre õlgega täis täitä. Tüdrik istnud maha ja akanud ikma.

Arvata südäööl lähnud jällegi endist moodu kamre uks lahti ja tuttav võõras mees astnud sissi.

„Tänäne öö on sul veel kedrata,“ ütelnud ta.

„Ku kuningas ommen ommuku need õled jälle kullass muudetud näeb, siss võtab ta send³ omal naesess. Aasta päräst on sul poeg. Luba see poiss mulle, siss muudan ma veel seekord need õled kullass. Ei täeda⁴ sa minu tahtmest, siss laseb kuningas send ommen ärä tappa.“

Tüdruk mõtelnud: „Aeg annab ääd nõu ja aasta on pikk,“ ja ütelnud siis mehe vastu: „Sündku siis sinu tahtmest mööda!“

Nagu välk olnud mees õlge kallal, mis ka silmapilk kullass olnud muudetud.

Teisel ommukul tulnud kuningas jälle vaatama, lasnud kulla ärä viia ja võtnud tüdriku omale naesess.

Aasta lähnud mööda ja siss olnud kuningaemandal vanamehe ettekuulutust mööda poeg. Kiik⁵ rahvas olnud rõõmsad ja kuningakojas peetud suurt pidu.

Äkitselt astnud uksest üks tundmata mees sissi, lähnud lapse älli juurde, öeldes: „Tahan oma töotust täita ja selle lapse ärä viia!“

Lapse vanemad ja kiik rahvas kohkunud ärä ja akanud võõrast paluma, et ta lapse alles jätass, see aga naarnud ja ütelnud: „Ää küll! Kui te ärä ütlete, mis mu nime on, siis jäägu poiss minugi pärast siia. Ommen tulen ma uuesti!“

Kuningas lasknud teises päevass peratu inimes'd oma majasse kutsu ja lubanud sellele, kis ärä ütleb, mis võõra nime on, poole kuningriiki anda.

Lapsetahtja tulnud jälle eilatsel ajal ja nüid lugenud rahvas talle kiiksugusid nimesid ette, aga võõras ütelnud ikki: „See ei ole minu nime!“

Viimati põle inimes'd änäm ühtegi nime täädnud.

Võõras tahtnud nüid last jälle ärä viia, aga kuningas palunud veel ommenani aega ja lubanud siis anda. Ühtlasi lubanud rahva kuuldes kuningas sellele, kis ärä ütleb, mis võõra nime on, pool kuningriiki anda.

Selsamal õhtul kadunud kuninga karjapoissil üks elajas metsa ärä. Poiss lähnud õhtu tedä taga otsma, aga eksinud pimesas metses ärä. Äkitselt näanud ta, et puie vahelt tuli vilkunud. Poiss lähnud edesi ja näanud vanameest, kes õhe jala pääl tulest läbi karanud, isi laulnud: „Sest on ää, et ei tää, et mu nime Ruubentilts.“

Poiss joosnud sest kohast kaugelle ärä ja akanud koduteed otsma. Mets akanud nüid ikki järest valgemass minema ja poiss saanud nüid piagi metsest vällä. Siin näanud ta, et pae juba söömaajas⁶ olnud. Tuttavat kohta mööda edesi sammudes jõudnud ta varsti kuninga majasse.

Siin leidnud ta jälle ulk rahvast ja ka selle vanamehe eest, keda ta öössi metses näanud. Jälle annud rahvas talle kiiksugusid nimesid, aga võõras irvitanud ja raputanud pääd. Sääl astnud poiss ette ja ütelnud: „Sinu nime on ju peris Ruubentilts!“

Võõras kohkunud ja lähnud viha pärast lõhki. Pallalt natuke vett jäänud tast põrmandalle.

Kõnelse, et sest sandik vanapagant änäm põlevagi.⁷ Karjapoiss aga saanud poole kuningriiki omale ja elanud elu otsani ilusti.

H III 7, 325/31 (5) < Viljandi khk, Uusna v – Hermann Niggol (Nigul) (1890)
[ATU 500]

¹ kambrisse; ² nutma; ³ sind; ⁴ täida; ⁵ kõik; ⁶ s.t lõunas; ⁷ sest saadik vanapaganat enam polegi

LAEVATEGU

Muiste elanud kuningas, kes oma tütre sellele lubanud abikaasaks anda, kes temale nehukese laeva teeb, millega merel, maal ja õhus võib sõita.

Ühel isal olnud kolm poega, noorem neist otsekohene¹. Isa saatnud poisid metsa laeva tegema. Vanemad vennad pole nooremat seltsi võtnud. Ta läinud üksi.

Vana hall mees – Taara – tulnud teel vastu ja küsinud: „Kus te lähete?“

Vanemad vennad vastanud: „Me lihame² metsa seamoldisi tegema.“

Noorem vend jutustanud aga talle oma reisi põhjuse täievelt³ ära. Selle peale õpetanud Taara teda ja pakkunud ennast temale abiliseks. Tohmikene võtnud Taara abi vastu. Esimesel päeval teinud nad juba ühe osa laevast valmis. Kui õhtul kohtlane koju läind, õpetanud hall mees: „Kui isa küsib „mis sa tegid?“, vasta „magasin“!“

Nii teinudki kohtlane. Teisel päeval saanud laev juba peaaegu valmis. Ka vanemad vennad tulnud koju ning kaebanud isale, et nad muud ei saada teha kui ainult seamoldisi. Mets olla neid juba üsna täis.

Kolmandal päeval saand kohtlase laev valmis.

„Nüüd, kohtlane, kosjareisile,“ ütelnud Taara, „aga kui üle kodumaja linnad, ära oma vendi peale võta, vaid võta kõik, kes sulle ranna ääres vastu tulevad, madrusteks!“

Kohtlane purjutanud⁴ minema. Üle isamaja minnes palunud vennad ennast peale võtta. Ta ei võtnud.

Nüüd kiitnud isa nooremat ja laitnud vanemaid poegi.

Mere ääres tulnud mees vastu, kes õllekeha⁵ vikki⁶ imenud. See võetud peale. Teine vastutuleja närinud lihakonti. Kolmas olnud kütt. Neljas, kellel pool siledat, tõine karust. Viies, kes mere ääres kuulnud⁷, kõrv maa vastu. Viimaks tulnud lonkaja vastu. Kõik need võetud laevale madrusteks.

Nõnda sõidetud kuningalinna poole. Saanud sõnna⁸. Kuningas lasknud plagud⁹ üles tõmbada märgiks, et võib laevalt maha tulla.

Teinud enne pulmi veel tingimisi. Kuningas pand suure vaadi õlut täis, mida kosilane (kohtlane) pidanud öö sees ära jooma. Kohtlane palunud luba ühte madrust ööseks seltsi võtta. Lubatud. Ta võtnud viki-imeja seltsi, kes öö sees vaadi tühjaks joonud. Teiseks antud öö jooksul tünnitais liha ära süüa. Kondinärijal olnud see õnneks. Kolmandaks kästud raudsaunas öö otsa vihelda. Poolkarune madrus võtnud oma karvad vett täis, keeranud saunas ringi – ja saun külm.

Hommikul tulnud kuningas neid vaatama. Kohtlane kisendand eemalt vastu: „Ära tee ust lahti! Me külmame ju ära!“

Neljandaks nõutud kolmest kuningriigist kolme tunni sees kirjade vastused tuua. Lonkaja läinud kirju viima ja vastusi tooma. Temal olnud omaduseks ühe hüppamisega kuningriigist teisse hüpata. Lonkaja heitnud ühe tamme alla magama. Seda pannud kuulija tähele. Nüüd lasknud kütt tamme sisse, oks murdunud ja kukkunud lonkaja peale, nii et ta üles ärkanud ja oma asja ära õiendanud. Kohtlane viinud vastusekirjad kuninga kätte ja saanud ta tütre omale.

H II 66, 77/9 (1) < Anseküla khk – Friedrich Peters < V. Arge (1900)
[ATU 513B]

¹ kohtlane; ² läheme; ³ täielikult; ⁴ purjetanud; ⁵ õllekeha – suurem puunõu õlle hoidmiseks; ⁶ prunti, punni; ⁷ kuulunud; ⁸ sinna; ⁹ laevalipud

KAMAST KÄÄBÄS

Elli kõrd kolm velja, kats tarka, kolmas Turak-Tuhkapussja. Ellivä^q, ellivä^q, õs viga midäge, a sis kõrraga kuule näil esä ar. Puja^q olliva^q väiga kurva^q tuu peräst ja tahtsõva^q tetä^q esäle ilosat kääbäst. No nakseva^q kats velja märkmä, mäanes olõs' parem. Kolmandat õs kutsu^qke. Ütlevä^q õnnõ, õt mis tuu turak ka tiid.

„Kui teeme – kulladsõ, hõbõhõtsõ, ravvadsõ või vasidsõ?“

A löüdsevä^q, et sääntset om jo küllält. Mis viga kuningal tetä^q kullast, kui täl jo kulda maa ja meri. A sis ütel' üts veli, õt: „Mis mi nakamõ hinnäst nii pall'o vaivama? Las tulõ ka Turak-Tuhkapussja ja märk' kah, õks timä olõ ka esä poig nago mi^qke!“

Hüäkene küll, kutsiva^q sis Turago-Tuhkapussja ka hindä mano ja küssevä^q: „Sa muidoge ei tiia^q, mäanes kääbäs tetä^q, a märke^q võit! Mis sa uma ulli pääga muudke tiit?“

Turak-Tuhkapussja kõrraga mõtlõma, mõtõl' ütsindä päävä, tõõsõ ja kortle kolmandatke. No tulliva^q kõik kolm kokko ja õgaüts ütel' uma arvamise. Turak-Tuhkapussja uma oll' kõgõ kinäm. Tä arvas', õt paremp kääbäs om kamast – säänest ei olõ^q kuningil õga kelge. Vele^q õs taha^q küll tuuga leppe, õt turak-veli sääntse hiitra kääpä vällä mõtõl', kuid näil õs jää^q muud midäge üle, kui olliva^q nõuh.

Hüäkene küll, nii teivä^qke vele^q esäle kamadsõ kääpa. A kui nää^q ütskõrd kääbäst kaema lätsivä^q, löüdsevä^q, õt kiäke oll' käünü kääpäh söömäh. Vele^q tulliva^q kodo ja nakseva^q katõkese märkmä, Turak-Tuhkapussjat jälke õs panõ^q tähele.

„Õgas muud midäge kui piäme nakama vaht'ma!“

Hüäkene küll, nakseva^qke vaht'ma. Edimätse üü vahtõ kõkõ vanõmp poig. Tä jäi kesküü aigo makama ja hummogost oll' jälke hulga kääbäst ar süüd. Vanõmp veli oll' küll veiga vihanõ, a mis sa õks inämp tiit.

Läts' keskmäne veli, tuu ähvärđ, õt: „Ma küll ei jää^q magama!“

A võta^q näpost, timäga juhto sama lugu kui vanõmba velegagi: hummogol oll' suur tükk kääbäst ar süüd.

No saadiva^q nää^q ka Turak-Tuhkapussja valvma. Eis' naariva^q, õt õgas timä kedäge näe-i.

Turak-Tuhkapussja võtt' karmane täüs pähkmet ja läts' valvma. Valv ja sei pähkmet, a uni õs tulõ^qke. Joudsõ kesküü ja no nägi Turak-Tuhkapussja, kuis mõtsast tull' üts perätü illos hobõnõ, ilosa^q päütse^q pääh. Turak-Tuhkapussja tegi nii, nigu makkas'. Kui hobõnõ nakas' kääbäst süümä, karas' Turak-Tuhkapussja mano ja haard' katõ käega päitsist kinni. Hüäkene küll, ne hobõnõ oll'ge käeh.

Hobõnõ kai, et vallalõ õs saa^q, ja nakaś inemese keeli pallõma: „Kui sa lasõt minno vallalõ, sis ma anna sullõ nõo^q päitse^q, mis mul pääh ommava^q. Tõõnõkõrd vaest tulõ sul minno vaja. Sis tulõ^q suurõ tammõmõtsa mano ja tiristä^q päitsit, küll ma sis tulõ sullõ appe!“

Turak-Tuhkapussja lask^q hobõsõ vallalõ, hobõnõ hirnaht^q ja juusk^q mõtsa.

Hummogo tulliva^q vele^q kaema, õt kuis Turak-Tuhkapussja käsi käüse. Näide imehtüs oll^q suur, kui näivä^q, õt kääbäs oll^q putmalda. Kui tõõsõ^q kūssevā^q, kas tä kedäge nägi, a Turak-Tuhkapussja es lausu^q musta õga valgõt ilosast hobõsõst.

Tuu aigo just kuningas tahtsõ umma tütärd mehele panda^q, a tütrekene oll^q esä tahtmisõlõ kõgõ jõuga vasta. Tä läts^q suurõ klaasmäe otsa ja and^q kõigilõ tiidä^q, õt kes taht timmä naasest, tuu piät mäe otsa sõitma. Kõik proomõva^q tuud timpo, ka kats tarka velja. Üts süüt^q sikka ja tõõnõ pahro, minkaga sõita^q.

Kui tõõsõ^q paar päivä inne ar sõidiva^q, sis Turak-Tuhkapussja istõ viil ilosahe kotoh ja laisõl^q niisaandõ. Kolmanda päävä hummogol läts^q Turak-Tuhkapussja päitsedega mõtsa viirde, tirist^q neid. Kohe karas^q vasinõ hobõnõ mõtsast vällä, Turak-Tuhkapussja istõ sālga, hobõnõ hirnaht^q ja pand^q minemä. Mäe man jõudsõ tä ummilõ velile järke ja hõigas^q:

„Pahrumehe^q pajjo,
sikamehe^q silla ala!“

Kõik teivä^q timäle tiid. Tä jõudsõ mäe jalalõ ja käänd^q ümbre ja sõit^q tagase. Kõik imehtevvä^q, õt kes tuu sääne võidsõ olla^q.

Turak-Tuhkapussja sõit^q kodo, lask^q hobõsõ ilma päitsildä mõtsa ja läts^q eiske uma tüü mano. Tull^q õtak, kuna ka vele^q kodo jõudsõva^q. Turak-Tuhkapussja küüsümä: „Noh, kuis läts?“

Vele^q vangutevva^q päid ja ütlevä^q: „Mis no meist kõnõlda^q! Tull^q üts miis, kel oll^q vasinõ hobõnõ, ja tänit^q jo kavvõst, õt pahrumehe^q pajjo, sikamehe^q silla ala.“

Vele^q anniva^q umilõ loomõlõ kõvastõ süvvä^q ja heitsevä^q puhkama, õt varõmb minemä saia^q.

Tõõsõ hummogo lätsivä^q vele^q viil varahampa kotost. Keskpäävä paiku lonksõ Turak-Tuhkapussja päitsidega mõtsa viirde ja tirist^q. Kõrraga karas^q illos hõpõnõ hobõnõ mõtsast vällä. Turak-Tuhkapussja pand^q hobõsõlõ uma^q päütse^q päähä, istõ sālga ja sõit^q minemä. Kavvõst jo hõigas^q:

„Pahrumehe^q pajjo,
sikamehe^q silla ala,
laskõ^q hüäl minnä^q,
kallel karada^q!“

Hüä läts^q puuldõ mäkke ja sõit^q jälke tagase.

Turak-Tuhkapussja oll^q ammu inne veljõ kotoh ja tegi umma tüüd, nigu ei olõs^q midäge johtunu.

„No kuis läts?“ küsse tä jutu peräst veljö käest.

Vele^q vang'tevvä^q päid: „Mis sääl no minnä^q vai midäge! Tull' üts hõpõdsõ hobõsõga miis ja tännit' meele jo kavvõst, õt: „Pahrumehe^q pajjo, sikamehe^q silla ala, laskõ^q mu hüäl minnä^q, kallel karada^q!“ Käve tõõnõ poolõh mäeh ar ja sõit' jälke tagase.“

Üts veli süüt' jälke pahro, tõõnõ sikka, ja loodiva^q, õt vaest õks kuige saasõ ar min'tõst. Vele^q lätsi^q jo õdago ar minemä, kuna Turak-Tuhkapussja magase jal puul päivä niisaandõ, sis viil läts' päätsedega mõtsa viirde ja tirist'. Kõrraga karas' kullanõ hobõnõ mõtsast vällä kui tulõkipõn. Turak-Tuhkapussja pand' hobõsõlõ pääitse^q päähä ja istõ sälgä.

„Pahrumehe^q pajjo,
sikamehe^q silla ala,
laskõ^q hüäl minnä^q,
kallel karada^q!“

No sõit' Turak-Tuhkapussja õkva mäele üles kuningatütre mano, kes lei tälle sõrmusõga petsahte otsa pääle. No käänd' sõitja ümbre ja oll' lannü^q kui tuul.

Järgmitsel pääväl kutsuti kõik noorõ^q mehe^q kokko, õt nätä^q, kes saasõ kuningatütre naasest. A es olõ^q sääl kedäge, kel olõs tembel otsa iih. Kuningas küüsümä, õt: „Vaest om teil kotoh viil mõni nuur miis?“

Vele^q kõrraga kõnõlõma: „Meil om küll kotoh üts turak veli, käüse, pää rätiga kinni. Tege tõõsõl pää haigõt. Kas tuu ka kutso^q?“

Kuningas käsk' ka tuud kutso^q.

Turak-Tuhkapussja puigõl küll perätõl viisil vasta, a kuninga ette tuude tä vägüse. Kui rät ar võete, oll' otsa iih nätä^q kuningatütre petsahte jälg. Kuningas oll' rõõmu nii täüs, õt and' Turak-Tuhkapussjalõ puul kuningriike valitsõda ja tütte ka muidoge. Velil oll' hing küll täüs, a tetä^q ka õs tohi^q kuninga väümehele midäge. Nii löüdse Turak-Tuhkapussja uma õnnõ.

ERA II 151, 558/66 (1) < Setumaa, Mäe v – Paul Evik < Stepan Tammisto, 45 a,
„jutud kuulnud omilt vanemait“ (1937)
[ATU 530]

Tõlge: Kamast kääbas

Elasid kord kolm venda, kaks tarka, kolmas Turak-Tuhkapussja. Elasid, elasid, viga ei midagi, aga siis korraga suri neil isa ära. Pojad olid sellepärast väga kurvad ja tahtsid isale ilusat kääbast teha. Nüüd hakkasid kaks venda mõtlema, milline kääbas oleks parem. Kolmandat venda ei kutsunudki aru pidama. Ütlesid ainult, et mida see lollike ka teab.

„Millise teeme – kuldse, hõbedase, raudse või vaskse?“

Aga leidsid, et selliseid on juba küllalt. Mis viga kuningal teha kullast, kui tal ju kulda maa ja ilm. Aga siis ütles üks vend: „Mis me hakkame ennast nii palju vae- vama! Las tuleb Turak-Tuhkapussja ja arvab ka, eks tema ole ka isa poeg nagu meiegi!“

Heakene küll, kutsusid siis Turak-Tuhkapussja ka enda juurde ja küsisid: „Sa muidugi ei tea, millist kääbast teha, aga mõelda võid! Mis sa oma rumala peaga muudki teed?“

Turak-Tuhkapussja kohe mõtlema, mõtles ühe päeva, teise ja tüki kolmandatki. Nüüd tulid kõik kolm kokku ja igaüks ütles oma arvamuse. Turak-Tuhkapussja oma oli kõige uhkem. Ta arvas, et parim kääbas on kamast – sellist ei ole kuningail ega kellelgi. Vennad ei tahtnud küll sellega leppida, et loll-vend sellise põneva kääpa välja mõtles, kuid neil ei jäänud midagi muud üle kui nõus olla.

Heakene küll, nii tegidki vennad isale kamast kääpa. Aga kui nad ükskord kää- bast vaatama läksid, leidsid, et keegi oli käinud kääpal söömas. Vennad tulid koju ja hakkasid kahekesi mõtlema, Turak-Tuhkapussjat ei pannud jälle tähele.

„Egas muud midagi kui peame hakkama vahti pidama!“

Heakene küll, hakkasidki vahti pidama. Esimesel ööl valvas kõige vanem poeg. Ta jäi kesköö paiku magama ja hommikuks oli jällegi suur hulk kääbast ära söödud. Vanem vend oli küll väga vihane, aga mis sa ikka enam teed.

Läks keskmine vend, see lubas: „Mina küll magama ei jää!“

Aga võta näpust, temaga juhtus sama lugu mis vanema vennagagi: hommikul oli suur tükk kääbast ära söödud.

Nüüd saatsid nad ka Turak-Tuhkapussja valvama, ise naersid, et egas tema kedagi ei näe.

Turak-Tuhkapussja võttis tasku pähkleid täis ja läks valvama. Valvas ja sõi pähkleid, aga uni ei tulnudki. Jõudis kätte kesköö ja nüüd nägi Turak-Tuhkapussja, kuidas metsast tuli üks päratu ilus hobune, ilusad päitsed peas. Turak-Tuhkapussja tegi, nagu magaks. Kui hobune hakkas kääbast sööma, kargas Turak-Tuhkapussja ligi ja haaras kahe käega päitseist kinni. Heakene küll, hobune oligi käes. Hobune vaatas, et lahti ei saa, ja hakkas inimkeeli paluma: „Kui sa mu lahti lased, siis ma annan sulle need päitsed, mis mul peas on. Teinekord on sul vahest mind vaja. Siis tule suure tammemetsa juurde ja kõlista päitseid, küll ma siis sulle appi tulen!“

Turak-Tuhkapussja laskis hobuse lahti, hobune hirnahtas ja jooksis metsa.

Hommikul tulid vennad vaatama, kuidas Turak-Tuhkapussja käsi käib. Nende imestus oli suur, kui nägid, et kääbas oli puutumata. Teised küsisid, kas ta nägi kedagi, aga Turak-Tuhkapussja ei lausunud ilusast hobusest musta ega valget.

Just sel ajal tahtis kuningas oma tütart mehele panna, aga tütrekene oli isa taht- misele kõigest jõust vastu. Ta läks suure klaasmäe otsa ja andis kõigile teada, et kes

tahab teda naiseks võtta, see peab mäe otsa sõitma. Kõik proovivad seda tempu, ka kaks tarka venda. Üks sõitis sokku ja teine kultu, kelle seljas sõita.

Kui teised paar päeva varem ära sõitsid, siis Turak-Tuhkapussja istus veel ilusasti kodus ja laiskles niisama. Kolmanda päeva hommikul läks Turak-Tuhkapussja koos päitsetega metsa äärde, kõlistas neid. Kohe kargas vaskne hobune metsast välja, Turak-Tuhkapussja istus selga, hobune himahtas ja pani minema. Mäe juures jõudis ta vendadele järele ja hüüdis:

„Kuldimehed kraavi,
sokumehed silla alla!“

Kõik tegid talle teed. Ta jõudis mäe jalamile, pööras ümber ja sõitis tagasi. Kõik imestasid, et kes see selline võis olla.

Turak-Tuhkapussja sõitis koju, laskis hobuse ilma päitseteta metsa ja läks ise ära oma tööd tegema. Tuli õhtu, kui ka vennad koju jõudsid. Turak-Tuhkapussja küsis: „Noh, kuidas läks?“

Vennad vangutasid pead ja ütlesid: „Mis nüüd meist kõnelda! Tuli üks mees, kellel oli vaskne hobune, ja hüüdis juba kaugelt, et kuldimehed kraavi, sokumehed silla alla.“

Vennad andsid oma loomadele kõvasti süüa ja heitsid puhkama, et varem minema saada.

Järgmisel hommikul läksid vennad veel varem kodust minema. Keskpäeva paiku lonkis Turak-Tuhkapussja koos päitsetega metsa äärde ja kõlistas neid. Korraga kargas ilus hõbedane hobune metsast välja. Turak-Tuhkapussja pani hobusele oma päitsed pähe, istus selga ja sõitis minema. Hõikas juba kaugelt:

„Kuldimehed kraavi,
sokumehed silla alla,
laske hüval minna,
kallil karata!“

Hüva hobune läks poolde märke ja sõitis jällegi tagasi.

Turak-Tuhkapussja oli ammu enne vendi kodus ja tegi oma tööd, nagu ei oleks midagi juhtunud.

„No kuidas läks?“ küsis ta jutu jätkuks vendade käest.

Vennad vangutasid päid: „Mis seal nüüd minna või midagi! Tuli üks hõbedase hobusega mees ja hüüdis meile juba kaugelt: „Kuldimehed kraavi, sokumehed silla alla, laske mu hüval minna, kallil karata!“ Käis teine poolel mäel ära ja sõitis jällegi tagasi.“

Üks vend sõitis jälle kultu, teine sokku, ja lootsid, et vahest kuidagimoodi saab ära käidud. Vennad läksid juba õhtul teele, kuna Turak-Tuhkapussja magas jälle pool päeva niisama, siis alles läks päitsetega metsa äärde ja kõlistas neid. Korraga kargas kuldne hobune kui tulesäde metsast välja. Turak-Tuhkapussja pani hobusele päitsed pähe ja istus selga.

„Kuldimehed kraavi,
sokumehed silla alla,
laske hüval minna,
kallil karata!“

Nüüd sõitis Turak-Tuhkapussja otse mäest üles kuningatütre juurde, kes lõi talle sõrmusega pitseri otsa ette. Nüüd keeras sõitja ümber ja oli läinud kui tuul.

Järgmisel päeval kutsuti kõik noored mehed kokku, et näha, kes saab kuningatütre endale naiseks. Aga ei olnud seal kedagi, kellel oleks tempel otsa ees olnud. Kuningas küsima: „Vahest on teil kodus veel mõni noor mees?“

Vennad kohe kõnelema: „Meil on kodus üks loll vend, käib, pea rätiga kinni seotud. Pea teisel valutab. Kas tema ka kutsuda?“

Kuningas käskis ka tema kutsuda.

Turak-Tuhkapussja puikles küll kõvasti vastu, aga ta toodi vägisi kuninga ette. Kui rätt ära võeti, oli ta otsa ees näha kuningatütre pitseri jälg. Kuningas oli nii rõõmus, et andis Turak-Tuhkapussjale pool kuningriiki valitseda ja tütre ka muidugi. Vendadel oli küll hing täis, aga kuninga väimehele midagi teha ka ei saanud. Nii leidis Turak-Tuhkapussja oma õnne.

LUIGE KINGITUSED

Oli laisk poiss, ei viitsind tööd teha. Vend ütles talle: „Paneme rebaserauad üles, saame mõne looma.“

Laisk poiss pani rebaserauad üles. Läheb vaatama, vana vares sees. Poiss peksis varest: „Ega sa see lind ei ole, keda mina tahtsin.“

Vares hakkas paluma: „Lase mind lahti!“

Poiss laskis varese lahti. Äkitselt varese asemel luige ja viis poisi luigemaale.

Luige andis talle siis seal valge hobuse: „Ütled hobusele „Pilla raha!“, siis pillab raha.“

Poiss tuli siis ära sealt luigemaalt. Läks tee ääres kõrtsu. Ütles hobusele: „Pilla raha!“

Valge hobune jootis kõrtsutäie rahvast ära.

No siis poiss läks hobusega koju. Kutsus kõik vaatama: „Pilla raha!“

Valge hobune ei liiguta sabagi.

Läheb luigemaale tagasi: „Kuule, luige, sa oled mind petnud!“

„Ei ole mina petnud sind, aga üks teine pettis.“

Andis poisile laudlina. Poiss tuli ära sealt luigemaalt, läks jälle kõrtsu. Ütleb: „Laudlina, söögid lauale!“

Kõik söögid laual, terve kõrtsutäis rahvast sai söönd.

Poiss läheb siis koju, et näitab teistele, mis luige temale andis. Aga kõrtsu-naine pettis jälle, vahetas laudlina ära. Laudlina ei lausu sõnagi.

Poiss läheb jälle luigemaale: „Kuule, luige, sa oled mind petnud!“

„Ei ole mina sind petnud, aga üks teine.“ Kinkis poisile sarve. „Hüüa: „Sarv tupest välja!“, siis tulevad mehed, annavad kolki.“

Poiss läks kõrtsueide käest küsima: „Anna mu asjad tagasi!“

Kõrtsueit ütleb: „Mina ei tea midagi sinu asjadest.“

Poiss ütleb: „Sarv tupest välja!“

Siis tulid mehed välja, andsid selle kõrtsueidele nii kõvast kolki, et andis hobuse tagasi ja laualina ja kõik.

Poiss sai siis oma asjad tagasi ja elab tänase päevani, kui pole ära surnud. Ei tee tööd ega midagi.

See on minu lapsepõlvest ja ema rääkis seda juttu, kui ma olin kuueaastane, sest ajast juba kuulsin seda.

RKM II 331, 421/4 (15) < Väike-Maarja khk, Vao v, Porkuni k < Piisupi k
< Väike-Maarja al – Mall Hiimäe < Amalie Mühlberg, 94 a (1978)
[ATU 563]

Foto 15. Jutustaja Amalie Mühlberg

KAKS VENDA JA KÜLM

Teine vend oli rikas, teine vaene. Rikkal oli palju rukkid maas ja keike elajaid küll. Aga vaesel ei olnud kui ühe ainuke pisukese aia sees rukkid maas. Külma tuli, võttis needki natukse rukkid ära.

Mis vaese vennal siis muud nõu, kui läks Külma taga otsima. Kui ta tüki maad sai käinud, siis leidis ta ühe pisukese sauna ja läks sinna sisse. Seäl saunas oli üks vana naene, see küsis ta käest, mis ta pidi otsima.

Ta ütles: „Miul oli üks natuke rukkid maas, aga Külma võttis needki ära ja nüüd otsin ma Külma taga ning tahan küsida, miks ta mulle seda tegi.“

Vana naene ütles: „Minu pojad on need külmad, kes keik ära võtavad, siis võtavad nad sinu ka ära, kui sa maas oled. Katsu aga ahju peäle tikku¹, seäl sa võid olla.“

Mees läks ahju peäle ja Külma tuli koju.

Siis ütles see vana naene oma pojale: „Poeg, miks sa ühe vaese mehe rukkid oled ära võtnud, kel muidugi² kasinaste olnud?“

Poeg ütles: „Ma katsusin muidu, kas mu külma pidi hakkama.“

Siis ütles see vaene mees: „Andke mulle jälle nii palju, et ma võin sugugi³ veel elada, aga muidu suren ma varsti nälga, sest et mul kedagi ei ole!“

Külma ütles: „Meie tahame temale anda, et ta võib elada.“

Siis andsid nad temale ühe leivakoti ja ütlesid: „Kui sa süüa tahad, siis ütle aga nenda: „Kott lahti!“, siis on sul rooga küll, ja kui sa söönud saad, siis ütle: „Kott kinni!“, siis lähäb roog jälle kotti ja kotisuu kinni.“

Mees tänas selle hea eest väga ja läks ära.

Kui ta tüki maad sai läinud, siis ütles ta: „Kott lahti!“ ja kotisuu läks kohe lahti ning temal oli rooga küll, et ta võis süüa!

Kui ta söönud sai, siis ütles ta: „Kott kinni!“, siis läks roog jälle kotti ja kotisuu eest kinni.

Siis läks ta koju ja tegi ikka nenda, kui külma teda õpetas.

Kui ta tüki aega oma naesega sedaviisi sai söönud, siis hakkas see rikas vend tahtma seda kotti ära osta. Andis temale selle koti eest sada hārga ja sada lehma, sada hoost⁴ ja sada lammast ning ostis selle koti ära. Siis sai see vaene vend koguni rikkaks, aga mis see teda ometi aitas, tal ei olnud heinu ja seepärast surid need elajad keik nälga ära ja see mees jäi niisama vaeseks jälle, kui ta ennegi oli.

Mis ta mehel siis muud nõu, kui läks jälle Külma käest uut kotti saama. Külma ütles siis: „Kudas sina nii rumal olid, et sa selle koti ära andsid, nüüd oled sa ometi jälle niisama vaene, kui sa ennegi olid!“

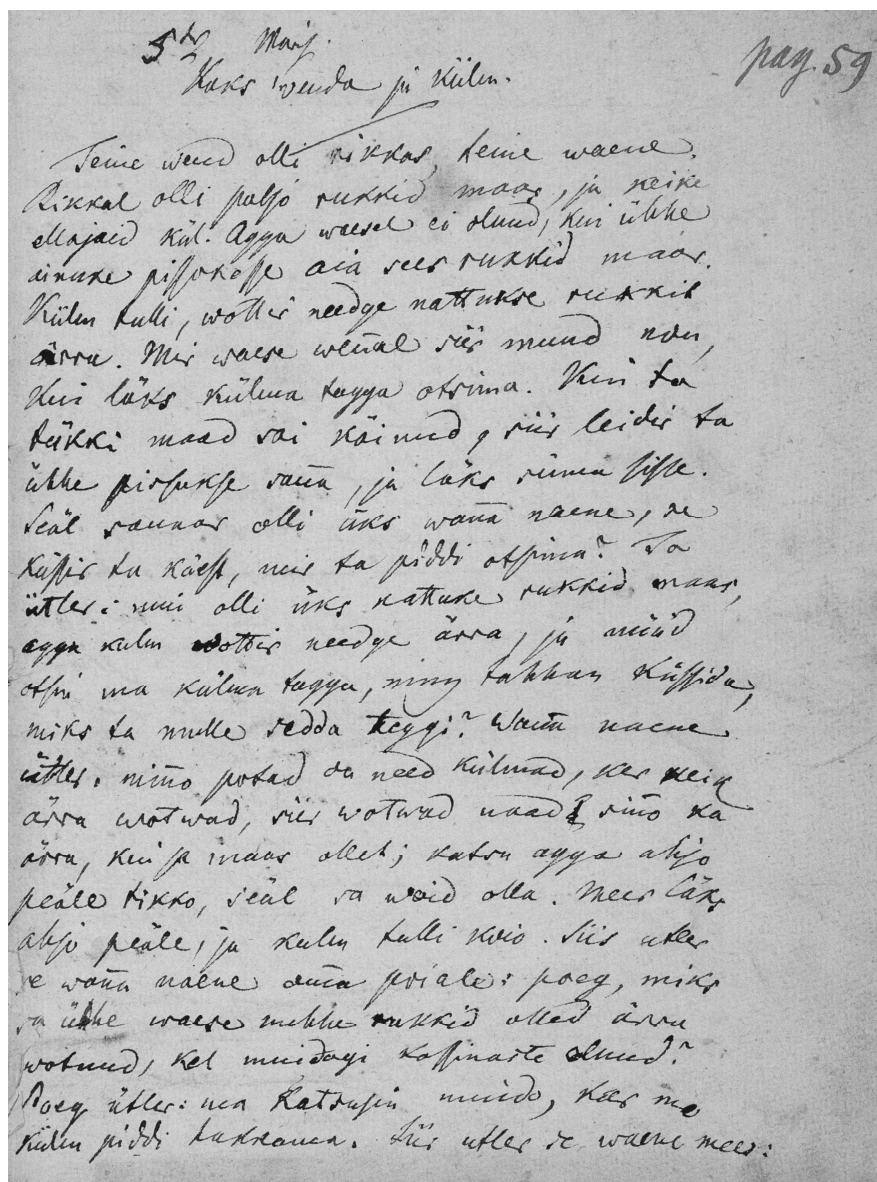

Foto 16. Johann Heinrich Rosenplänteri käsikiri

Viimaks andis ta temale ühe väga ilusa leivakoti, mis palju ilusam oli kui see endine kott.

Ta tänas jälle ning läks rõõmuga ära, sest et ta mõtles jälle niisuguse koti olevat, kui see endine kott oli.

Kui ta hakkas süüa tahtma, siis ütles ta jälle oma vana viisi järel: „Kott lahti!“

Niipea kui ta selle sõna ütles, nii kohe kukkus see kotisuu lahti ja kaks meest kotist välja, vendlad kää, need vemmeldasid ta õiete vemmeldamise viisi. Mees sai hädaga niipalju veel öölda: „Kott kinni!“, siis läksid need mehed kotti ja kotisuu eest kinni.

Siis mõtles ta: „Oot, oot, nüüd tahan ma jälle vennaga vahetada!“

Ta tuli koju. Vend nägi, et see kott väga ilus oli, siis oli tal varsti himu vahetada ja teine keelnud ka seda mitte ning nemad vahetasid need kotid ära.

Siis kutsus see rikas vend keik oma sugulased ja keik saksad kokku, et ta tahtis sest kotist keige esite ühe suure sööma-aja teha. Kui keik saksad ja võerad koos olid, siis hüüdis ta isi: „Kott lahti!“

Kotisuu kukkus küll lahti, aga – kaks meest kargasid kotist välja, vendlad kää, ja hakkasid neid võerid peksma ja peksid nenda, et mõni mees sai ilma püksata toast välja. Küll sai seal see koti peremees peksa, küll said ka teised mehed. Viimaks sai see peremees hädaga veel hüüda: „Kott kinni!“, siis läksid need mehed jälle kotti ja kotisuu eest kinni.

Siis peksid need kutsutud võerad seda koti peremeest veel peälegi ja läksid ära.

Aga siis oli see rikas vend jälle nii vaene, kui see vaene vend enne oli. Tal oli küll see ilus kott, aga vendlamehed sees, kui ta seält seest süüa tahtis, siis sai ta ikka vemmalt.

Aga see vaene vend sõi oma naese ja lastega sest vahetud kotist niikaua, kui ta elas.

Jumal ei jäta neid ilma abita, kes oma süü pärast vaesed ei ole, aga kes oma rumaluse ehk ahnuse ehk uhkuse pärast vaeseks saab, sel ei ole muud abi kui vemmalt.

EKÜ, F 232m i, 59/62 (5) < khk teadmata – Johann Heinrich Rosenplänter

(dateerimata, enne 1816)

[ATU 564]

¹ tikkuda; ² niigi; ³ natukene; ⁴ hobust

VANAPAGANA POEG MATS

Vanapagana laps olnud rehepapi juures kasvatada. Rehepapi nimi olnud Mats ja poissi kutsutud Matsi poeg Mats.

Kui poiss juba suureks saand, pole rehepapp jõudnud teda toita – ta söönd kole palju – ja läind siis mõisahärrale tööpoisiks pakkuma. Et mõisahärra võtku oma juure see vanakuradi poiss, tema teeb tööd kümne mehe eest, kuid palgaks ei nõua ta muud kui ainult süüa, nii palju kui soovib.

Härra olnud kaubaga nõus ja Matsi poeg Mats läind õhtul mõisa. Õhtusöögiks tarvitand õige palju toidumoonu; mis talle ette toodud, kõik pistnud kinni, kuid kõht pole ikkagi veel saand täis.

Hommikul antud Matsile kaks hobust regedega ja saadetud metsast heinu tooma.

Metsas Mats vaatab kuhja ja regesid, mis väiksed kui pastlad. Kisub maast kuuski juurtega üles ja paneb reele jatkuks, siis tõstab kuhja päale, ronib ise otsa ja hakkab hobuseid piitsutama: „Noh, kas te ei mõtlegi minna, te laisad koerad?!“

Äigand siis õige korra teisele ja teisele. Hobused kukkund ree ette maha ja olnud surnud.

Pole siis muu nõu aidand, tulnud ise koorma otsast alla. Visand siis surnud hobused eemale, võtnud ise aisad peosse ja viind kuhja korraga koju.

Mõisa juures võtnud lakaotsa lahti, visand kuhja säält tervelt sisse ja olnud õhtul.

Õhtul söönd jälle nii palju, kui saand, kuid kõht jäänd ikkagi pooleli.

Ja mõisamehed hädas, et mis tööd selle Matsile anda, kuhu saata ta järgmisel päeval.

No järgmisel hommikul saadetud Mats metsast puid tooma ja anti talle jälle kaks hobust kaasa. Mats rakendand kaks hobust ühe ree ette, et nii saab tugevamini sõita, ja läind siis metsa. Sääl ladund mitu sülda¹ puid korraga päale.

Metsast tulnud välja karud ja murdnud Matsi hobused ära. Noh, Mats pole säääl kõhelnud kedagi, rakendand kaks karu ree ette ja viind ikka puukoorma mõisa. Karud pandud öösiks mõisa talli ja antud neile kaeru ette. Mats ise nõudnud omale jälle tublisti süüa.

Kuid härra on hirmu täis, ei mõista, mis ametit sellele Matsile anda, kuidas tast hullust lahti saada.

Kolmandal päeval Mats pandud kaevu kaevama, et kui ta on jõudnud juba õige sügavale, siis visata kiva päale ja nii saabki Matsist lahti.

Mats kaevand ja kaevand, olnud juba õige sügaval. Siis härra lasknud talle ülevalt kiva kaela visata, kuid Mats hüüdnud vastu: „Mis te loobite mulle liiva!“

Siis [lasknud] härra talle visata pääle suure veskikivi, et see matab ta oma alla, kuid Mats võtnud veskikivi sõrme otsa ja nimetand seda sõrmuseks.

Neljandal päeval saadeti Mats Rootsist kulda tooma ja antud talle tugev teemoon kaasa. Tapetud seitse härga maha ja keedetud kõik liha ära. Nahad õmmeldud suureks kotiks, mis täidetud pudruga. Härra annud Matsile kaasa kirja Rootsi kuningale üleandmiseks. Kirjas olnud aga öeldud, et kui Mats sinna tuleb, siis tapetagu ta maha.

Kui toidumoon koormas, rakendas Mats kaks karu ette ja alustas sõitu Rootsi.

Jõudnud Rootsi kuninga linna, viis ta isiklikult kirja kuningale kätte, läks siis karudega turule ja hakkas säääl suure isuga sööma, vähendama pudru- ja lihatagavara. Palju rahvast kogus sinna teda vaatama, kuna ta oli haruldaselt tugev ja sõitis kahe karuga, mida keegi polnud näind varemalt.

Kui härra kiri oli kuningale ette loetud, anti soldatidele käsk, et: „Lähetate ja lasete maha selle mehe!“

Soldatid läksid turule, sihtisid Matsi pääle ja lasksid. Kuid Mats vastas neile rahulikult: „Mis te mind loobite ubadega!“

Siis toodi välja suurtükid ja kõmmutati nendest Matsi pääle. Kuid Mats nimetas seda küpsekartulitega pildumiseks.

Mats toonud ikka Rootsist kulla ära ja see pandud mõisa aita. Siis Mats eland niisama ilma tööta. Palgaks pidand ta saama nii palju kraami, kui jõuab seljas ära viia.

Mats teind kõik linad köiteks, võtnud nendega mõisa vara-aida selga kõige täiega. Aida pannud rehepapi ukse ette maha.

Siis tulnud vanakuri järele ja viind ära oma poja.

ERA II 13, 101/7 (5) < Simuna khk, Mõisamaa vaestemaja < Tartu-Maarja khk
– Richard Viidebaum (Viidalepp) < Mihkel Kukk, 61 a (1929)
[ATU 650A]

¹ süld – pikkusmõõt, ~ 2 m

PILAHMIISKA

Miis ja naane elli^q ütskõrd katõkeiste. Neil õs olõ^q üttegi last jummal annu^q, hot' nimä^q küll palssi^q ega päiv jumalat, et kui neil olõsi^q üts latsõkõnõ, sis tuu olõsi^q näide rõõm.

Miis naasega kai^q läbi akna ütskõrd vällä. Naane süläs läbi akna verd vällä lumõ pääle. Veri läts' lumõ pääl ilosahe lakja ja sai nii ilosast platsist, et naaselõ tulli^q niisugutsõ^q sõna^q, et: „Küll olõs' hüä küll, kui mullõ jummal annasi^q niisugutsõ tütre kui see sül, mis ma sülksi vällä!“

Sül, naas' kasuma suurõs ja timäst kasvi nii illos tütrekene, kui nimä^q eis' tahtsõ^q. Tüdrukukõsõlõ panti nimes Pilahmiiska. Tütrekene kasvi suurõst ruttu ja sai väiga pall'o ilosast tütlatsõst.

Äkki tulle Pilahmiiskalõ õnnõtus vahelõ, timäl kuuli imä ar. Pilahmiiska jäi varra umast imäst vaesõst. Miis olle nuur, ja et Pilahmiiskast tütegi jäi viil õs olõ^q, sis võtt' miis tõõsõ naase hindele.

Esitest algusõs olle Pilahmiiskal küll võõraimä kotsil ka hüä elo, a viimati naka-s inämb tedä võõrasimä sukugi sald'ma ja tahtsõ kuigi taht umast innidse naase tütre vallasõ saia^q ehk ar tedä hukada^q.

Viimati and' sis naane mehele niisugutsõ nõu, et: „Kui sa Pilahmiiskat mõtsa ar ei vii^q, sis mina ei elä^q kolmõ päivä inäb su^qka!“

Miis kai, et naane olle tälle armas, ja õs tahtu^q ar laskõ^q. Sis kai, et vaja viia^q õks Pilahmiiska ar mõtsa ja jättä^q naane eks hindele. Miis esi vei sis Pilahmiiskat mõtsa, essüt' hinde mant Pilahmiiskat ar ja tulle eis' kodo, mõtõldõh, et küll soe^q-kahru^q Pilahmiiskat söövä^q ar mõtsah.

Pilahmiiska läts' ja läts' edesi, sai üle kolmõ oro. Kaes, üts väikene majakõnõ ommõ tälle nätä^q. Pilahmiiska läts' sis majja sisse ja kaes, et maja ommõ seestpuult tühi, a lavva pääl ommõ säitsme mehe ports süüki. Säidse topsi viina valmit, ega tops ega mehe livva kotsil. Säidse luitsat kõik lavva pääl, kui õnnõ sääl õkva säitsme mehe jaost omma^q sinnä pantu^q. Pilahmiiskal olle kõtt tühi ja kai, et: „Kost ma naka küll õigõ süümä? Kuast livvast süü, ar jääs tuu miis umast pordsust ilma.“ Viimate tekk' Pilahmiiska niimuudu, et maits' egast livvast niipall'o, kooni sai täl kõtt täüs ar. Viimati maits' ka õgast topsist viina, nii et sai tälle viländ. Ja nüüd tulle sis lavva takast vällä, et kohes saasi^q nüüd minnä^q puhkama. Kaes, tarõh säidse sängü, kõik tekkega katõdu^q üle ar. Ja Pilahmiiska lammõs' ütte sängü puhkama.

Tükükene aigu olle ar müüdä lännü, sis tulli^q peremehe^q kodo, kes olli^q häräpõlvlasõ^q, päkäpikumehe^q, ja nimä^q istõ^q kõrraga lavva taadõ süümä.

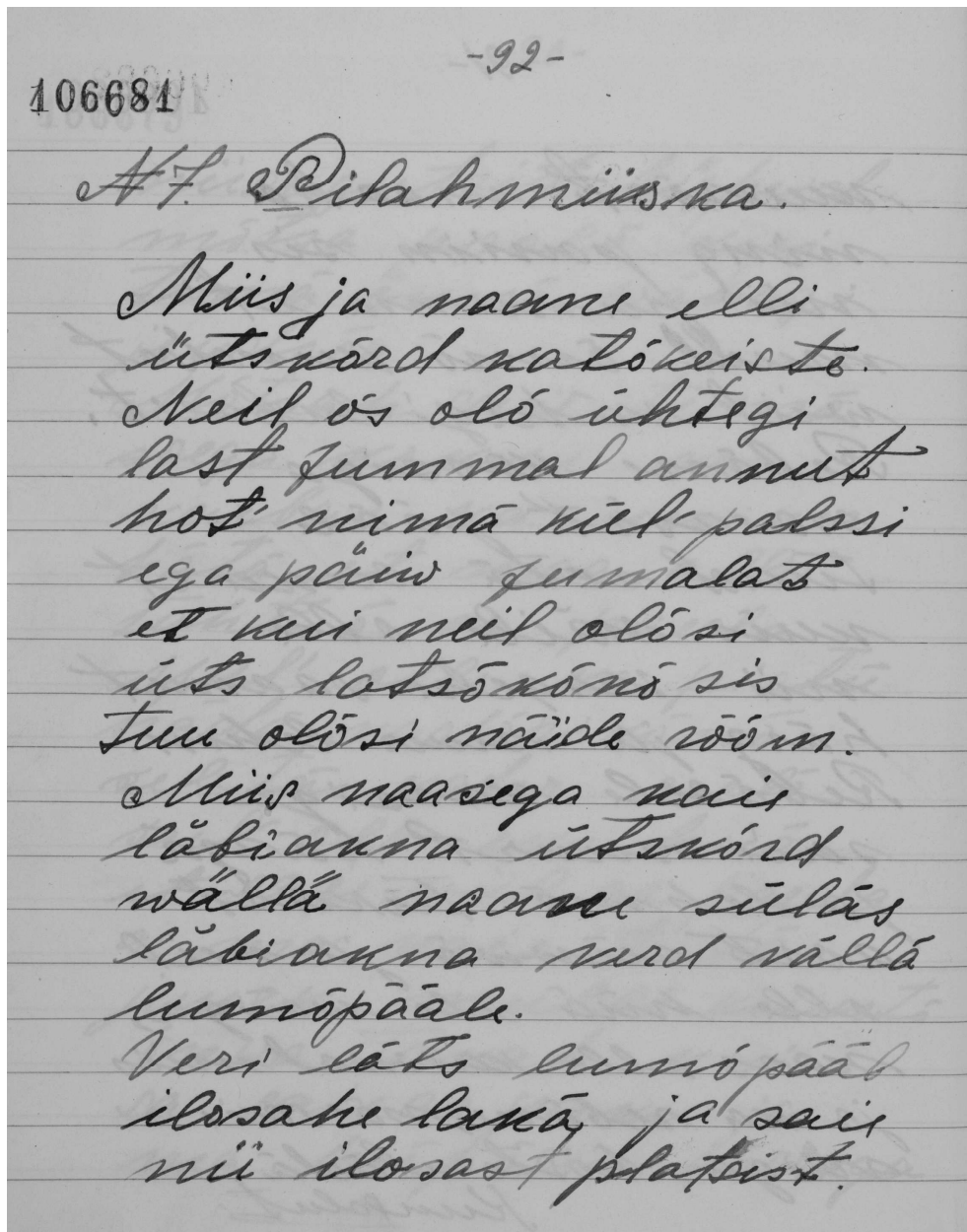

Foto 33. Aleksei Kitse saadetud käsikiri

Edimäne, kes istõ lavva taadõ, ja kui tä olle saanu luidsa võtta^q pejjo, sis tuu ütél, et: „Mu kausist ommõ süüdü.“

Istõ^q tõõsõ^q ka lavva taadõ, ja sis nuu^q ütli^q ka^q, et: „Mu kausist ommõ süüdü.“

Kui olli^q sis kausi^q tühjä^q, võtt' üts topsi, et juvva ar puhtast, ja tuu ütél, et: „Mu topsist ommõ juudu.“

Kui tahtsõ^q tõõsõ^q naada^q juuma, sis nuu^q ütli^q ka, et: „Mu topsist ka ommõ kellegil juudu!“

Kui olle süük ar süüdü ja ka juuk ar juudu, sis minti sängü ar magama. Kõik hiitsi^q magama, a kõigõ noorõmb, tuu istõ sängü jalotsihe. Ja istus sääl, ega õs hiitä^q magama. Tõõsõ^q ütli^q, et: „Milles ei hiitä^q sa sis ka magama? Kas sa ei taha^q magama vai et mis sul tah om?“

„Magama ma küll taha, aga üts ommõ mul sängüh iih!“

Sängüh iih olija ütél, et: „Ma olõ Pilahmiiska. Minno tõi esä mõtsa ja ma tulli üle kolmõ oro, näi üte majakõsõ hindel iih olõvat ja ma tulli sisse. Kai, et säitsme mehe ports süüki ommõ lavvah ja säitsme mehe ports viina ommõ lavvah. Ma tahtsõ süvvä^q ja kai, et kui süü ütest kausist, sis jääs üts miis umast pordsust ilma. Sis sei egast kausist veitkese, kuni sai kõtt täüs mul. Sis kai, et olle säidse topsi viina. Kui juu ütest topsist, sis jääs üts umast pordsust ilma^q. A mina maidsi egast topsist, ja mullõ sai ka viländ.“

Härjapõlvlasõ^q no naksi^q Pilahmiiskat umast sõsarõst kutsuma ja pei^q tedä uma sõsarõ iist. Nigu kunagi õigõ^q vele^q, olli^q nää^q lahkõ^q Pilahmiiskalõ väiga. Tõõsõl päivil tei^q härjapõlvlasõ^q Pilahmiiskalõ kadajatsõ sängü ja sinnä hiidäs' sis Pilahmiiska egal õdagul magama. Egal pääväl käve^q vele^q tüühü ja Pilahmiiska jäi alati kodo koto hoitma, koh tä pühke tarõ puhtast ja hoit' koto hõste.

Üte voori sääd' sis see võõrasimä kotoh hinnäst torõdasti rõivihe. Timä tahtsõ minnä liina. Kui timä olle jo valmist ar hindä säädnü, sis võtt' kapist seerkali ja kai sis seerkali pääle ja eis' ütél, et: „Serkasöök, serkasöök, kes ommõ ilmah ilosamb kui olõ ma^q?“

Aga serkasöök ütél, et: „Kui vasta Pilahmiiskat, sis Pilahmiiska ommõ üle kolmõ oro kümme kõrda ilosamb, kui olõdõ sa^q viil umah iloh küll parhella, a kui lääde liina ja ostadõ niisugutsõ kammi ja panõdõ tälle kammi päähä, sis tä koolõs silmäpilk ar.“

Võõrasimä läts' sis ruttu liina ja ost' kammi ning tulle nüüd kodo. Tõõsõl päivil läts' võõrasimä üle kolmõ oro väikese majakõsõ poolõ minemä. Timä olle hindele kotoh vahtsõ^q rõiva^q sälgä pannu, nii et Pilahmiiska tedä ar'a ei tunnõsi^q. Timä läts' väikese majakõsõ ussõkõsõ taadõ ja hõigas', et: „Pilahmiiska, Pilahmiiska, tulõ^q ja osta^q üts kamm hindele! Sa olõt küll illos, a kui sa kammi panõt päähä, sis sa saat viil kümme vuuri ilosambast.“

Pilahmiiska tulles tarõst vällä ja õs tunnõ^q umma võõrastimmä ar. Ni timä võtt' üte kammi, mis müüjäl olle korvih, pand' päähä, ni sattõ maaha ja kuuli ar. Võõrasimä läts rõõmuga kodo, et nüüd ommõ Pilahmiiska surnu.

Vele^q päkäpikumehe^q tuli^q õdagult kodo ja löüse^q sõsarõ tarõ läve alla ar kuulnu. Küll iki^q ja iki^q vele^q päkäpikumehe^q Pilahmiiskat, a Pilahmiiska õs tulõ^q ello. Viimäti kai^q, et vaja timä ar matta^q. Ja sis näi^q, et Pilahmiiskal olle kamm päähä pantu. Nimä võti^q kammi Pilahmiiskal pääst ar, ja Pilahmiiska tulles ello ni saistas' üles.

Nüüd sis selet' Pilahmiiska umilõ velile, et: „Üts naane tulles kammõ müütämä ja ma panni ka üte kammi päähä. Vaivalt olli ma saanu kammi päähä ar panda^q, kui ma sattõ otsõkohe maaha, ja sis tuust saani ei mälehtä^q midägi.“

Vele^q ütli^q, et: „Kui viil kiäki tulõ sullõ siiä midätaht müütämä, sis ar sa õnnõ midägi ostku-i! Kui sa ostat, sis sa koolõt ar. Su võõrasimä taht sinno ar hukada^q, et milles sa olõt niipallõ illos.“

Vele^q lätsi^q jal eks tüühü ja Pilahmiiska jäi kodo koto hoitma.

Võõrasimä tahtsõ jal liina minnä^q ja sääd' hinnest valmist hüvvi rõivastõ sisse. Sis võtt' jalki timä seerkali ja üteli, et: „Pilahmiiskat ei olõ^q inämbät eloh. No^q ütli^q, serkasöök, et kes ommõ viil ilosamb kui ma^q?“

Aga serkasöök üteli, et: „Pilahmiiska ommõ eloh ja om üle kolmõ oro viil kümme vuuri ilosab, kui olõt sa no^q uma ilodusõga.“

Võõrasimä hiitü ar, et: „Umõhtõ sis piat Pilahmiiska viil eloh olõma? Küll ma tedä surõta!“

Ja timä läts sis liina, ost' niisugutsit ubinit, et kellele see upin suuhu saa, see piat ar'a surõma. Kui olli^q ubina^q ar ostõdu^q, sis läts võõrasimä üle kolmõ oro väikese majakõsõ mano, astõ ussõ taadõ ja üteli, et: „Pilahmiiska, Pilahmiiska, tulõ^q osta^q üts upin, sis saat viil kümme vuuri ilosabast!“

Pilahmiiska tulles nüüd vällä, võtt' üte ubina ja pand' suuhu, et maitsa^q, kui magusa^q nää^q omma^q, et: „Kas osta^q vai ei tulõ^q mul osta^q?“ Kui upin olle suuhu saanu, sis sattõ Pilahmiiska maaha ni olle kõrraga ar kuulnu.

Võõrasimä arvas', et: „Noh, nüüd olõ timäst küll ummõhtõ prii!“

Vele^q tuli^q kodo ja löüse^q sõsarõ jal ar kuulnu olõvat. Küll nää^q iki^q ja iki^q, a sõsar ello õs tulõ^q inämbät. Kaesõ^q kõik kotusõ^q läbi ja õs olõ^q inämbät kohkil määnestki elomärki küleh. Nää^q võti^q tei^q klaasidsõ kirstukõsõ ja mati^q esites maaha. Sis kai^q, et ei mata^q! Nää^q kaibi^q maa seest ar vällä ja panni^q sis tii viirde kuustõ, et kes sõit säält müüdä, noil olõsi^q hüä kaia^q, et määne illos surnukirst ommõ kuusõh üleväh.

Ütskõrd sõit' üts kuningapoig tuud tiid pite – kes tiid, et kohepoolõ – lõbusõitu. Kui timä näkk' üleväh kuusõh ilosat kirstukõist, sis tä läts ja tõi selle, tassakõstõ küll, kuusõst maaha. A maah läts kässi vaihõl kirstukõnõ purust, ni

Pilahmiiska tulles ello. Täl olle upin suust tõrgahusõga vällä ar sadanu ja nüüd sis ello tulnu umast ubina-surmast.

Pilahmiiska selet' nüüd kõik ar, et timä olõvat härjapõlvlastõ [sõsar]*, ja et kuis tä võõrasimä üle olõvat surma ar saanu. Ja et: „Tä ommõ kats vuuri jo minno surõtanu!“

Kuningapoig kai, et tütrik olle niipall'o illos, et nii ilosat tütrikku õs olõ^q tõist ilmah. Ja timä võtt' sis Pilahmiiska tõlda ja vei kuninga poolõ.

Härjapõlvlastõ^q tuli^q õdagult kodo ja kui näi^q, et kuulja olle kuusõst ar varastõt, sis iki^q nää^q ilmaväiga. A midägi õs olõ^q neil tetä^q – mis olle varastõt, tuu olle ka varastõt ar suutumast.

Läts kolm-nelli päivä ar müüdä, sis tulles kuningapoig härjapõlvlastõ poolõ ja pallõl', et: „Tulgõ^q, armsa^q vele^q, ar pulma! Pilahmiiska ommõ eloh ja ommõ mu puul ja ma võta tedä ar hindäle naasest.“

Härjapõlvlastõ^q lätsi^q ka kuningapojaga üteh sõsarõ pulma. Pulmah üteli Pilahmiiska velile, et: „Mu kull'a velekese^q, ma osti jal^q sellesama naistõrahva käest ubina, kes mullõ inne kammigi mõi ja surmas' sellega ar mu^q. Nüüd pakke ka tä mullõ ubinit ja ma panni sis ubina suuhu ja sattõ maaha. Ja nii olli ma meelemõistmalda, kuni tulles soo miis – kuningapoig, võtt', tõi minno puu otsast tassakõistõ maaha. A kirst läts' ar purust ja ma sattõ maaha, upin tõrgahti mu suust vällä ja ma tuli ello.“

Härjapõlvkõsilõ sai kuninga puul eloiäline leib, prii korter, ja nimä^q elli^q kui herra^q.

Ütskõrd sääd' jal võõrasimä hinnest valmist, et liina minnä^q. Sis võtt' uma seerkali ja üteli, et: „Serkasõök, serkasõök, kes ommõ ilosab ilmah, kui olõ ma^q?“

A serkasõök üteli vasta, et: „Pilahmiiska ommõ üle kolmõ oro kümme vuuri ilosab, kui olõt sa^q uma iloh parhilla.“

„Odot!“ üteli naane. „Ma lää liina ja osta tõrvnaha^q ja viska tälle kaala. Küll sis timäst saa ar ma viimäti vallalõ!“

Liinast tõi sis naane tõrvnaha^q ja läts üle kolmõ oro kuninga poolõ minemä.

Pilahmiiska näkk' ar, et tuusama naistõrahvas tulõ, kes olle tälle kats kõrd jo surma tahtnu tetä^q, ja tä üteli sedä härjapõlvlastõlõ, et: „Vele^q, kas näet, tuu tulõ just mi poolõ, kellel omma^q nüüd tõrvnaha^q säläh. Tä ommõ minno kats vuuri jo ar koolõtanu.“

Härjapõlvlastõ^q lätsi^q vällä ja võti^q tuu naistõrahva kinni, kõüdi^q halli huu hanna otsa ja lasi^q sis ilma pite juuskma.

* Originaalis „veli“. – Toim.

Pilahmiiska ummi härjapõlvlastõga elli kui veljuga ja kuningas saldõ ka härjapõlvlasti väiga. Pilahmiiska sai viimati kuningaprovvast ja sai armõdu rikkast. Elo, mis täl iih olle, olle väiga ja väiga õnnõlik kooni uma surmatunnini.

S 106681/710 (7) < Setumaa, Vilo v, Molniga (Molnika) k – Aleksei Kits
< Paraskeva Sõgel, snd 1872 (1935)
[ATU 709]

Tõlge: Pilahmiiska

Elasid ükskord mees ja naine kahekesi. Jumal ei olnud neile ühtegi last andnud, kuigi nad küll palusid iga päev jumalat, et kui neil oleks üks lapsekene, siis see oleks nende rõõm.

Ükskord vaatasid mees ja naine aknast välja. Naine sülitas läbi akna verd lume peale.

Veri läks lumel ilusasti laiali ja muutus nii ilusaks laiguks, et naisele tulid suhu niisugused sõnad: „Küll oleks hea, kui jumal annaks mulle niisuguse tütre kui see sülg, mille ma välja sülitasin.“

Sülg hakkas suuremaks kasvama ja sellest kasvas nii ilus tütrekene, nagu nemad ise olid soovinud. Tüdrukukesele pandi nimeks Pilahmiiska. Tütrekene kasvas ruttu suureks ja sai väga ilusaks tütarlapseks.

Äkki tuli õnnetus Pilahmiiska õnne vahele, tal suri ema ära. Pilahmiiska jäi varakult oma emast ilma. Mees oli noor, ja et Pilahmiiskast töötegijat veel ei olnud, siis võttis mees endale teise naise.

Esialgu oli Pilahmiiskal küll võõrasema juures hea elu, aga lõpuks ei sallinud võõrasema teda enam sugugi ja tahtis kuidagimoodi sellest oma mehe endise naise tütrest lahti saada või teda ära tappa.

Viimaks andis siis naine mehele niisugust nõu: „Kui sina Pilahmiiskat ära metsa ei vii, siis mina ei ela enam kolme päevagi sinuga!“

Mees vaatas, et naine oli talle armas, ja ei tahtnud teda minema lasta. Siis vaatas, et vaja viia ikka Pilahmiiska ära metsa ja jätta ikkagi naine endale. Mees viis siis Pilahmiiska metsa, eksitas ta enda juurest ära ja tuli ise koju, mõeldes, et küll hundidkarud Pilahmiiska metsas ära söövad.

Pilahmiiska läks ja läks edasi, sai üle kolme oru. Vaatab: üks väikene majakene paistab. Pilahmiiska läks siis majja sisse ja vaatab, et maja on seestpoolt tühi, aga laua peal on seitsme mehe portsud sööki. Seitse torsi viina valmis, tops iga mehe taldriku juures. Seitse lusikat kõik laua peal, justkui täpselt seitsme mehe jaoks sinna pandud. Pilahmiiskal oli kõht tühi ja ta vaatas: „Kust ma küll õige sööma hakkan? Milliselt liualt ka süön, see mees jääb oma portsust ikka ilma.“ Viimaks tegi Pilahmiiska niimoodi, et maitstes igalt liualt niipalju, kuni tal kõht täis sai. Viimaks maitstes ka igast

topsist viina, nii et talle küll sai. Ja tuli siis laua tagant välja, et kuhu saaks nüüd puhkama minna. Vaatab, toas seitse voodit, kõik tekkidega kaetud. Ja Pilahmiiska heitis ühte voodisse puhkama.

Oli tükike aega mööda läinud, siis tulid peremehed koju, kes olid härjapõlvlased, päkapikumehed, ja nemad istusid üheskoos laua taha sööma. Esimene, kes istus laua taha, kui oli saanud lusika pihku võtta, ütles: „Mu kausist on söödud.“

Teised istusid ka laua taha, ja siis need ka ütlesid: „Mu kausist on söödud.“

Kui kausid olid tühjaks saanud, võttis üks topsi, et juua põhjani, ja see ütles: „Mu topsist on joodud.“

Kui teised tahtsid hakata jooma, siis need ütlesid samuti: „Mu topsist on ka keegi joonud.“

Kui oli söök ära söödud ja jook ära joodud, siis mindi voodisse magama. Kõik heitsid magama, aga kõige noorem, see istus voodialutsisse. Ja istub seal ega heida magama. Teised ütlesid: „Miks sina siis ei heida magama? Kas sa ei taha magada, või mis sul viga on?“

„Tahan küll magada, aga keegi on mul voodis ees.“

Voodis ees olija ütles: „Ma olen Pilahmiiska. Isa tõi mu metsa ja ma tulin üle kolme oru, nägin ühte majakest endal ees olevat ja tulin sisse. Vaatasin, et seitsme mehe portsud sööki on laual ja seitsme mehe portsud viina on laual. Ma tahtsin süüa ja vaatasin, et kui süün ühest kausist, siis jääks üks mees oma portsust ilma. Siis süün igast kausist veidikese, kuni sain kõhu täis. Siis ma vaatasin, et oli seitse topsi viina. Kui joon ühest topsist, siis jääks üks omast portsust ilma. Aga mina maitsesin igast topsist ja sai mulle küllalt.“

Härjapõlvlased hakkasid nüüd Pilahmiiskat oma õeks kutsuma ja võtsid teda kui oma õde. Nagu õiged vennad kunagi, olid nad väga lahked Pilahmiiska vastu. Järgmisel päeval tegid härjapõlvlased Pilahmiiskale kadakase sängi ja sinna heitis siis Pilahmiiska igal õhtul magama. Iga päev käisid vennad tööl ja Pilahmiiska jäi alati koju kodu hoidma, kus ta pühkis toa puhtaks ja hoidis kodu korras.

Ükskord seadis see võõrasema kodus ennast toredasti riidesse. Ta tahtis minna linna. Kui ta oli enda juba valmis seadnud, siis võttis kapist peegli ja vaatas peeglisse ning ise ütles:

„Peeglike, peeglike, kes on ilmas minust ilusam?“

Aga peeglike ütles: „Kui võrrelda Pilahmiiskaga, siis Pilahmiiska üle kolme oru on kümme korda ilusam, kui sina oma praeguses ilus oled. Aga kui sa lähed linna ja ostad niisuguse kammi ja paned talle kammi pähe, siis ta sureb silmapilk ära.“

Võõrasema läks siis ruttu linna ja ostis kammi ning tuli nüüd koju. Järgmisel päeval läks võõrasema üle kolme oru väikese majakese juurde. Ta oli endale kodus uued riided selga pannud, et Pilahmiiska teda ära ei tunneks. Võõrasema läks väikese majakese uksekese taha ja hõikas: „Pilahmiiska, Pilahmiiska, tule ja osta endale üks kamm! Sa

oled küll ilus, aga kui sa kammi pähe paned, siis saad sa veel kümme korda ilusamaks.“

Pilahmiiska tuli majast välja ja ei tundnud oma võõrasema ära. Ja ta võttis ühe kammi, mis müüjal korvis oli, pani pähe ning kukkus maha ja suri ära. Võõrasema läks rõõmuga koju, et nüüd on Pilahmiiska surnud.

Vennad päkapikumehed tulid õhtul koju ja leidsid õe ukseläve eest surnuna. Küll nutsid ja nutsid vennad päkapikumehed Pilahmiiskat, aga Pilahmiiska ei ärganud ellu. Viimaks vaatasid, et tuleb ta maha matta. Ja siis nägid, et Pilahmiiskal oli kamm pähe pandud. Nad võtsid kammi Pilahmiiskal peast ära ja Pilahmiiska ärkas ellu ning tõusis püsti.

Nüüd siis seletas Pilahmiiska oma vendadele: „Üks naine tuli kammi müüma ja ma panin ühe kammi pähe. Vaevalt olin ma saanud kammi pähe panna, kui ma otsekohe maha kukkusin ja siis sellest alates ei mäleta midagi.“

Vennad ütlesid: „Kui veel keegi tuleb sulle siia mida tahes müüma, siis ära sa midagi osta. Kui sa ostad, siis sa sured ära. Su võõrasema tahab sind surma saata, sest sa oled nii väga ilus!“

Vennad läksid jälle tööle ja Pilahmiiska jäi koju kodu hoidma.

Võõrasema tahtis jälle linna minna ja pani end ilusasti riidesse. Siis võttis ta jällegi peegli ja ütles: „Pilahmiiskat ei ole enam elus. No ütle, peeglike, kes on veel ilusam kui mina?“

Aga peeglike ütles: „Pilahmiiska on elus ja on kolme oru taga veel kümme korda ilusam, kui oled sina oma iluga.“

Võõrasema ehmatas ära: „Siis peab Pilahmiiska ometi veel elus olema? Küll ma ta ära tapan.“

Ta läks siis linna, ostis selliseid õunu, et kes seda õuna sööb, see sureb ära. Kui õunad olid ostetud, läks võõrasema üle kolme oru väikese majakese juurde, astus ukse taha ja ütles: „Pilahmiiska, Pilahmiiska, tule osta üks õun, siis saad sa veel kümme korda ilusamaks!“

Pilahmiiska tuli välja, võttis ühe õuna ja hammustas, et maitsta, kui magusad nad on – et kas osta või mitte osta. Kui õun oli suhu saanud, siis kukkus Pilahmiiska maha ning oli ühekorraga surnud.

Võõrasema arvas: „Noh, nüüd olen temast küll ometi prii!“

Vennad tulid koju ja leidsid õe jälle surnud olevat. Küll nad nutsid ja nutsid, aga õde enam ellu ei ärganud. Vaatasid tal kõik kohad läbi, ei olnud enam kuskil ühtegi elumärki. Nad tegid klaasist kirstukese ja matsid ta esiti maha. Siis vaatasid, et ei mata. Nad kaebasid kirstu maa seest välja ja panid tee äärde kuuse otsa – et kes sõidab sealt mööda, neil oleks hea vaadata, milline ilus surnukirst on üleval kuuse otsas.

Ükskord sõitis üks kuningapoeg seda teed mööda – kes teab kuhupoole – lõbusõidule. Kui ta nägi üleval kuuse otsas ilusat kirstu, siis ta läks ja tõi selle, tasakesi küll, kuuse otsast maha. Aga maas läks kirst käte vahel katki ning Pilahmiiska ärkas

ellu. Tal oli õun suust põrutusega välja kukkunud ja oli nüüd ellu ärganud omast õuna-surmast.

Pilahmiiska seletas nüüd kõik ära, et tema olevat härjapõlvlaste õde, ja et kuidas ta võõrasema tõttu olevat surma saanud. Ja et: „Tema on kaks korda juba mind tappa tahtnud!“

Kuningapoeg vaatas, et tüdruk oli nii ilus, et nii ilusat tüdrukut ei olnud teist ilmas. Ta võttis siis Pilahmiiska tõlda ja viis kuninga juurde.

Härjapõlvlastel tulid õhtul koju ja kui nägid, et surnu on kuuse otsast ära varastatud, siis nutsid nad ilmatu palju. Aga midagi ei olnud neil teha – mis oli varastatud, see oli varastatud sootumaks.

Läks kolm-neli päeva mööda, siis tuli kuningapoeg härjapõlvlaste poole ja palus: „Tulge, armsad vennad, pulma! Pilahmiiska on elus ja on minu pool ning ma võtan ta endale naiseks.“

Härjapõlvlastel läksidki kuningapojaga ühes õe pulma. Pulmas ütles Pilahmiiska vendadele: „Mu kulla vellekesed! Ma ostsingi jälle sellesama naisterahva käest õuna, kes mulle enne kammigi müüs ja mind sellega ära tappis. Nüüd pakkus ta mulle õuna ning ma panin siis õuna suhu ja kukkusin maha. Ja nii olin ma meelemärkuseta, kuni tuli see mees – kuningapoeg, võttis ja tõi mind puu otsast tasakesti maha. Aga kirst läks katki ja ma kukkusin maha, õun põrus mul suust välja ja ma ärkasin ellu.“

Härjapõlvlastel said kuninga juures eluaegse leiva, prii korteri, ja elasid nagu härrad.

Ükskord seadis jälle võõrasema ennast valmis, et linna minna. Siis võttis oma peegli ja ütles: „Peeglike, peeglike, kes on ilmas ilusam, kui olen mina?“

Aga peegel ütles vastu: „Pilahmiiska kolme oru taga on kümme korda ilusam, kui oled sina oma iluga.“

„Oot-oot!“ ütles naine. „Ma lähen linna ja ostan tõrvanahad ja viskan talle kaela. Küll ma siis saan temast viimaks lahti!“

Linnast tõi siis naine tõrvanahad ja hakkas üle kolme oru kuninga juurde minema.

Pilahmiiska nägi ära, et seesama naisterahvas tuleb, kes oli talle juba kaks korda surma tahtnud tuua, ja ta ütles seda härjapõlvlastele: „Vennad, kas te näete, see tuleb just meie poole, kellel on nüüd tõrvanahad seljas. Ta on mind juba kaks korda ära suretanud.“

Härjapõlvlastel läksid välja ja võtsid selle naisterahva kinni, köitsid halli hobuse saba külge ja lasksid siis mööda ilma jooksmas.

Pilahmiiska elas oma härjapõlvlastega kui vendadega, ja ka kuningale meeldisid härjapõlvlastel väga. Pilahmiiska sai viimaks kuningaprouaks ja väga rikkaks. Elu, mis tal ees oli, oli väga ja väga õnnelik kuni surmatunnini.

JUTT SÕSARÕST JAKOLMÕST VELEST

Ütskõrd elle^q sõsar ja kolm veljä. Sõsar olle väigalt illos, a vele^q olliva^q kah ilosa^q, muudko kõkõ noorõmb veli olle üte silmäga. Ku vanõmba^q näil ärä kuuleva^q, nakseva^q tõõsõ^q vele^q ja sõsar vanõmbat velja sund^qma, et timä naase võtase^q. Vanõb veli olle külh edimält toolõ vasta, a kui timmä rahulõ es jätetä^q, pidi timä kah niimuudo tegemä. Timä lätse reismä, et hindäle otse^q ütte ilosat naist.

Kostke es lövvä^q timä nii ilost latsikõst ku uma sõsar. Timä eis^q es olõ^q jälle ja naist es taha^q kah jället võtta^q. Kurva meelega ja mõtõtõga kõmpsõ timä kodo poolõ. Kotoh saiva^q tõõsõ^q kah kurvast, ku tiidä^q saiva^q, et naist veli es jõvva^q otse^q.

Veli üteli sõsarõlõ: „Mina es lövvä^q mitte kostke nii ilosat naist, ku sina olõt, ja jällembät mina kah võtta^q ei taha^q. Sina olõt kõkõ ilosamp naistõrahvas, kedä mina üldse olõ nännõ umah iäh. Tuuperäst piät sina mullõ naasest tulõma!“

„Ei, mina külh ei lää^q sullõ naasest! Koh olõt sina nännõ vai kuulno, et veli sõsard võtt, ehk sõsar velele lätt? Tuu om jo maailma tsuuda.“ Nii vastuti sõsar velele.

Veli lätse papi mano ja kõnõle tälle, et taht laalatada uma sõsarõga. Papp olle toolõ vasta. Veli masse tälle ja papp olle kah nõuh näid laalatamma. Veli lätse kodo ja käske sõsarõl rõivehe panda^q, et laalatamma minnä^q. Sõsarõl es jää^q muud nõvvo üle, kui rõivehe panda^q ja velega laalatamma minnä^q.

Sõsar lätse nüüd kambrõhe rõivehe pandma. Eis ikk^q ja pand^q rõivehe.

Hiirekene juusk oosõst vällä ja kõnõlõs sõsarõlõ: „Mina või avitada sinno. Anna^q leibä ja anna^q lihha!“

Sõsar lõigas lihha ja leibä, ande hiirekesele.

Veitkese ajo peräst tulõ hiir jälki oosõst vällä ja laul:

„Anna^q lihha, anna^q leibä,
kaiva-kaiva oosõ vällä paeda^q,
ussõ velest ärä kække^q!“

Sõsar lõigas lihha ja leibä hiirekesele. Hiir juuske jälke uustõ tagase.

Tuu ajo, ku sõsar rõivehe pande, aele veli ümbre tarõ, ja ku akna mano sai, küsse sõsarõ käest: „Saat jo ütskõrd valmest? Mi jääme ildast muido!“

Sõsar vastuti ega kõrd: „Varste saa.“

Hiirekene juuske jälke oosõst vällä ja kõnõle sõsarõlõ: „Sülgä^q kergo pääle! Sülg kõnõlõs velega nii kavva, ku sina pakõt. Sina mine^q sóod uust piti edese! Ku suurõh mõtsah maa pääle saat, oosõ otsa man om suur tamm. Sina roni^q

tammõ otsa üles ja naka^q laulma „Tamm, ülene^q, taivas, alanõ^q!“ Sis tulõ taivas allapoolõ ja tamm kasus korgõhe. Tii^q, miä tiit, väiga rutto!“

Hiir lätse uustõ ja sõsar nägi suurt oosõ otsa peränulga pingi all. Sõsar ronõ oosõ otsast sisse ja naka^s edese minemä. Veli sai akna mano ja küsse: „Olõt jo valmis?“

„Olõ-i viil, varste saa!“ vastut^s sülg.

Sõsar sai suurdõ mõtsa vällä ja timä nägi oosõ otsa mano suurt tammõ. Timä ronõ tammõ otsa üles ja naka^s laulma:

„Tamm, ülene^q,
ja taivas, alanõ^q!“

Tamm kasve väiga rutto ja taivas alase nii madalahe, et tammõ ladõv ja taivas ütte puttova^q. Tammõ ladõv kasve taivast läbi ja sõsar ronõ tammõ piti ülespoolõ nii kavva ku tammõ latva, ja säält ronõ timä^q läbi mulgu taivahe.

Taivas olle nigu maage, kasveva^q puu^q ja hain. Jõõ^q joosiva^q ja vihmapilve^q joosiva^q õhuh ku maa päälge. Sõsar lätse veit^skest maad edese ja sai tii pääle. Timä lätse tiid piti edese, ku naka^s paistma mõts. Timä es taha^q mõtsa minnä^q ja käände veit^skest kõrvalõ, ja timä nägi ütte väikest majakõst. Timä lätse sinnä mano ja nägi, et uss^s om tabah. Timä koput^s ussõ pääle ja varste laste uss^s vallalõ. Sõsar lätse sisse. Tarõh olle kolm latsikõst. Nuu^q käsivä^q täl laudõlõ minnä^q ja ütlevä^q, et: „Ku esä kodo tulõ, sööse timä sinno ärä, ku siin näge.“

Sõsarõl es jää^q muud üle ku minnä^q laudõlõ.

Varste kuulde timä ussõ takah koputamist ja kiäke õigõ kur^a helüga [ütel]:

„Ann, ava^q uss^s,
Liiso, nõsta^q linke,
Toonka, puhksõ^q tuli!“

Naase^q lätsivä^q kah ja lasiva^q ussõ vallalõ. Pilu vaihõlt nägi sõsar, et tuu olle vana mehekene. Timä kāske söõgi rutto lavva pääle. Timä kāske täüdete joostõh.

„Siin om risti-inemese haiso! Kas mõni inemene om siiä tulno vaih?“ Nii küsse vanamiis latsikõistõ käest.

„Ei olõ^q siin kedäge käünü^q risti-inemeise!“ vastutevva^q latsikõsõ^q.

Vanamiis sei ja heidas^s makama. Timä magase ku mürise õnnõ.

Nüüd olle hummok. Päivä tüütevva^q latsikõsõ^q, ja varste jõusõ õtak kätte. Vanamiis tulle üles ja naka^s süümä. Ku kõtt täüs olle, lätse timä tarõst vällä.

Nüüd seletevva^q latsikõsõ^q ärä sõsarõlõ, et vanamiis omge tuu kuri ehk vanajuudas, kiä maa pääl käüse ja inemeise pett.

„Timä ei olõ^q lihast nigu mi ehk sina, timä om lehmäsitast ja pää om vöiust. Päivä ei saa^q timä kohege minnä^q. Ku timä vällä lätt, sulas timä pää ärä ja iho lagonõs ärä. Ussõ piäme mi alate kinni hoitma, et siiä kiäke sisse ei päse^q.“

Sõsarõl tulle hää nõu, kuimuudo saasõ timä vanajuuda ärä hukada^q. Latsi-

kõsõ^q heitsevä^q veitkesest ajost makama. Nimä^q tiisevä^q, et va kuri nii rutto ei tulõ^q. Ku latsikõsõ^q magaseva^q, tulle sõsar laudõlt vällä, pande näile unõnõgla^q kõrva ja lätse jälke laudõlõ tagase.

Varste nakas' ago paistma, ja ussõ takah kuuldo koputamist ja vanakuri rüük':

„Ann, ava^q uss',
Liiso, nõsta^q linke,
ja Toonka, puhksõ^q tuli!
Päiv nõsõs, pää sulas,
mino iho lagonõs!“

Kiäke es lää^q tälle ust laskma. Latsikõsõ^q magaseva^q nigu noorsevva^q õnnõ ja es kuulõ^qke, et vanakuri ussõ takah koputas. Päiv nakas nõsõma ja vanakuri rüük ku tsiga, kedä tapõtas. Päiv nõsse jo õigõ korgõhe ja vanamehe rüükmine jäi vaike.

Veitkese ajo pärast tulle jälke sõsar laudõlt vällä ja võtte latsikõistõl unõnõgla^q kõrvost ärä. Nimä^q nõsseva^q kõik üles ja heitõvä^q ärä. Nimä^q joosiva^q vällä ja näivä^q ussõ takah ütte unikut olõvat, minka olle vanakuri umast ihost perrä jätnõ. Nimä^q tulliva^q tarrõ, seletevvä^q tuud luku sõsarõlõ kah. Sõsarõl sai hää miil, et vanakuri om ärä surmato. Latsikõsõ^q es taha^q ütsindä jäiä^q sinnä majja elämä ja nimä^q lubaseva^q sõsarõga üteh minnä^q. Sõsar kutse näid hindäga üteh maa pääle ja timä lubase näid umilõ velile naisist viiä^q. Üts veli olle üte silmäga ja üts latsikõnõ olle kah üte silmäga.

Inne kodo saamist sülksevä^q latsikõsõ^q sõsarõlõ suuhtõ ja sõsar süläs' jälke näile. Ja sõsar karist näile, et nimä^q ei tohi^q velile ärä üteldä^q, määne om näide sõsar. Pääle suuhtõ sülgämist olliva^q kõik ütte näkko. Sõsar tegi tuud tuu pärast, et timmä veli es saase^q naasest võtta^q.

Kotoh saiva^q vele^q rõõmsast, et sõsar kotoh ja timäga viil üteh kolm ilosat inemist. Nimä^q es tunnõ^q, määne om näide sõsar. Ku nimä^q tiidä^q olõs saanu^q, määne sõsar om, olõs saja^q kah peetõ^q.

Vele^q lätsivä^q targa mano nõu küsüma, kuimuudo nimä^q tiidä^q saase^q, määne om näide sõsar. Tark opas' kah, kuimuudo tuud tiidä^q saat: „Ti minke^q kodo, andkõ^q näile kotoh linno kedrada^q, ja üts teist naako^q kuutslevarrast tegema ja lõigako^q käsi ärä. Ja tuu käske^q uma käsi kinni mähke^q. Määne tulõ kätt kinni mähkmä, tuu omge ti sõsar.“

Vele^q lätsivä^q häämeelega kodo ja es seletä^q latsikõistõlõ tuust midäge. Õdago ante latsikõistõlõ linno kedrada^q ja vanõmb veli nakas' kuutslevarrast tegemä. Timä lõigas' väidsega sõrmõ ärä ja kutse ütte sõrmõ kinni mähkmä. Uma sõsar üteli: „Võeh, kas suur haav om? Ooda^q, ma mähi kinni!“

Foto 36. Jutustaja Maria Kütte

Timä võtte kirstust üte nãrdso ja lãtse vele mano ja mähke tãl sõrmõ kinni. Nüüd kõnõleva^q vele^q uma kavala nõu ärã. Ja sõsar es saa^q kah inãmp salada^q ja timä tunnist' üles kah, et om nãide sõsar. Ja timä üteli velile: „Mina tõi teele kõigile naase^q. Noorõmb veli, sina olõt eis' üte silmäga ja naane saa sullõ kah üte silmäga. Tõõsõ^q ommava^q kõik katõ silmäga ja naase^q saava^q kah nãile katõ silmäga.“

Vele^q olliva^q naistõga rahul, a noorõmb es olõ^q. Timä võtte külh naase vasta ja laske laalatada.

Pääle saajo lãtse noorõmb veli mõtsa mehitsetarro tegemä ja kutse sõsard süvvä^q tuuma. Sõsar vei kah süvvä^q. Niimuudo tegi veli kats päivä jo tüüd ärã ja taro sai varste valmest. Viil tegi puul päivä ja ollege valmis. Ku taro valmis sai, tulle sõsar kah süvvä^q tuuma. Timä üteli sõsarõlõ: „Kas ei olõ^q hää taro ja sisest külãlt suur kah? Mine^q kae^q!“

Sõsar lãtse kah kaema tarro sisse, et kaia^q, kui suur om taro sisest. Veli lei pihlapuitsõ pulga ussõlõ ette ja sõsar es saa^qke inãmp vällä. Veli masse sõsarõlõ kãtte, et misperãst tãlle üte silmäga naase ande ja tõistõlõ ande katõ silmäga.

Nüüd lãtse eis' kodo. Ku kotoh naase^q nãivä^q, et noorõmb veli kodo tulle ja sõsard üteh ei olõ^q, kússevã^q nimã^q vele kãest: „Koh sõsar om? Timä lãtse sullõ süvvä^q viimã!“

„Mina ei olõ^q timmä täãmbã nãnnõge mõtsah.“

Sõsar es tulõ^qke kodo. Naase^q lãtsivã^q targa mano ja kússevã^q nõvvo, kohe om jããnu nãide meeste sõsar. Tark kãske: „Kütke^q puulpühãl sanna, ja ku sann kütet, sis laulko^q kütjä „Tulõ^q kodo, sõsarõkõnõ, tulõ^q kodo sanna kütetõle!“ Ku niimuudo kutsut, tege timä helü vasta, koh timä om. Kolm nãdãlet timä viil elãs, sis koolõs ärã!“

Naase^q teivã^q kah puulpühã nii, kui tark kãske. Edimãlt lãtse kõkõ vanõmb naane sanna kütmä. Ku sann valmest sai, laule timä ussõ pããl:

„Tulõ^q kodo, sõsarõkõnõ,
tulõ^q sanna kütetõle!“

„Saa-i tulla^q, velenaasekõnõ,
olõ kinni panto,
ette lüüdõ pihlapuust pulk!“

Helü olle ku maa alt tulno. Minte külh otsma, et vast löüdvã^q ärã, koh om sõsarõkõnõ, vast saa timmä viil pãstã^q. Es lövvã^q inãmp kiãke sõsard ärã.

Tõõsõl puulpühãl lãtse keskmãne velenaane sanna kütmä. Ku sann kütetõ, saise timä ussõ pããle ja laule:

„Tulõ^q kodo, sõsarõkõnõ,
tulõ^q kodo sanna kütetõle!“
„Saa-i minnä^q, velenaasekõnõ!“

Mina olõ kinni panto,
pihlapuust pulk ette panto!“

Helü olle jo väiga segämäne. Taha-s õigõhe arvoge saia^q, kost tulle. Minte jälke otsma, a kätte es saa^q kostke.

Kolmandal puulpühäl lätse noorõmb sõsar sanna kütma. Ku sann kütetõ olle, lätse timä sanna läve pääle ja laule:

„Tulõ^q kodo, sõsarõkõnõ,
tulõ^q kodo sanna kütetõle!“

„Saa-i minnä^q, velenaaasekõnõ!
Olõ kinni panto,
pihlapuust pulk iih!“

vastut mehe sõsar.

Helü olle jo kogone ärä ummistano. Minte külh otsma, koh võisõ olla^q meeste sõsar, a kätte es saia^q.

Neländal puulpühäl lätse vanõmb veli sanna kütma. Ku sann kütetõ, laule timä ussõ pääl:

„Tulõ^q kodo, sõsarõkõno,
tulõ^q sanna kütetõle!“

Sõsarõ hellü es kuulõ^q inämp kiäke, timä olle jo koolnu.

Vahtsõ kevajä nakas tuust tarost pihlapuu poig kasuma. Timä juurõ^q kasveva^q sõsarõ süämeest läbi. Ja varste nakas puu häitsemä. Mar'a^q kasveva^q puuhtõ tõistõ puiega üteli ajal. Mar'a^q olliva^q väiga lihava^q ja punõtevvä^q väiga.

Ütskõrd lätse üts jahimiis mõtsa jahilõ. Timä käve kõik mõtsa läbi, a es lövvä^q üttege eläjät, kedä olõs saanu laskõ^q. Timä lätse pihlapuu poolõ ja nägi iloset lihavet marjo. Jahimiis kaksas üte tsäuga marjo ja pande karmanehe, eis lubase noid marjo kotoh ärä süvvä^q. Õdagoni hulke jahimiis ärä mõnõ tsirgu iist. Õdago lätse timä kodo, pande mar'a^q laudõlõ livva ala. Jahimiis sei ja heidäs makama.

Tõõsõl hummogol nõsse jahimiis varra üles. Sei ja kõnõle, mis õdagolt tege söögist hindäle. Õdago tulõ kodo ja näge, et süük om valmest tettõ, midä märke õdagost tetä^q. Timä sei söögi ärä ja heidäs makama.

Tõõsõl hummogol lätse jahimiis õigõ varra jahilõ. Eis kõnõlõs, midä õdagost tege söögist. Ku õdago kodo tulõ, näge jahimiis, et süük om jo valmest tettõ. Jälke sööse jahimiis söögi ärä ja heitäs makama.

Tõõsõl hummogol tulõ jahimiis üles ja lätt targa mano nõvvo küsümä. Tark vastutas: „Vahi^q tõõnõ päiv. Tuu om sul uma mar'atsäük, miä laudõl livva all om. Mine^q kodo, kõnõle^q jälke, mis õdago söögist tahat, ja lupa^q jahi pääle minnä^q, a eis mine^q tarõ pääle üles, ja ku timä vett toosõ, võta^q timä kinni. Ärä sina timmä vallalõ lasko^q! Ku sina timmä kinni võtat, nakas timä hinnäst muutma. Ku timä hinnäst

sukavardast muut, sis murra^q sukavarras katske! Ja sis, ku makama õdagolt läät, panõ^q sukavarras hindäle kõrvalõ! Küll sis näet, miä saa!“

Jahimiis lätse kah kodo. Lubase jahi pääle minnä^q ja arvas üles, mis õdago söögist taht tetä^q. A eis lätse tarõ pääle üles. Säält võisõ jahimiis kõik nätä^q, mis alah tette.

Kõrraga lätt laudõ uss vallalõ ja livva alt tulõ mar'atsäük vällä, võtt viipangi^q ja lätt vii perrä. Jahimiis ronõ tarõ päält maaha ja kække hindä ussõ taadõ ärä. Sääl uute timä mar'atsäüka, kuna tuu viiga tulõ. Ku mar'atsäük tulles viiga, karas' jahimiis ussõ takast vällä ja krapsas' mar'atsäüga kinni. Mar'atsäük pallõl' jahimiist, et timä lasõse^q tedä vallalõ. Ku jahimiis mar'atsäüka vallalõ es lasõ^q, nakas' timä hinnäst mitmõsugutsest asõst muutma. Jahimiis naka-s tedä putma inne, ku mar'atsäük hindä sukavardast muute. Nüüd murde timä sukavarda katske. Mõlõmba^q sukavarda poolõ^q pande jahimiis hindäle karmanehe.

Ku õdago makama heidäs, pande jahimiis sukavarda tükü^q hindäle kõrvalõ asõmõlõ. Ku hummogolt üles jahimiis virgo, nägi timä suurõst immest, et timäl kõrval es olõ^q inämp sukavarda tükü^q, vaid olliva^q nuu^q ärä kaono^q ja näide asõmõlõ olle timä kõrval illos naistõrahvas. Ku jahimiis küsse, et: „Kost sina siiä sait?“, vastut' naane: „Sina eis tõit minno siiä. Mina sai sukavarda jupõst.“

Naane jutust' jahimehele uma eloloo ärä. Tuu jutust' kah naane ärä, et timä om vanakur'a ärä hukano. Tuu pääle sai jahimehel hää miil, et timä om nii suurõ hääteo tegija ärä pästnõ.

Jahimiis küsse naist hindäle naasest ja naane olle kah nõuh tälle naasest minemä. Jahimehel es olõ^q sugulaise kedäge. Sis peetevvä^q saja^q jahimehe majah ilma võõrastõlda.

Jahimiis käve jahilõ ja tuud tegi timä pea-aigo ega päiv. Naane elle kotoh, puhast' jahisaake ja tegi süvvä^q. Kuu pääle käve jahimiis kõrra liinah nahko müümäh ja saado raha iist oste timä säänest kraami, midä eis es saa^q tetä^q. Nimä^q ellevä^q kavva ja ilosahe. Ku koolnu^q viil ei olõ^q, eläse^q viilge.

Lõpp.

S 16859/94 (1) < Setumaa, Mäe v, Võõpsu k < Järvesuu v, Võpolsova (Võprasova) k
 < Mäe v, Varesmäe k – Nikolai Sõrmus < Maria Kütte, snd 1862 (1929)
 [ATU 313E* + Ee 722*]

Tõlge: Jutt õest ja kolmest vennast

Ükskord elasid õde ja kolm venda. Õde oli väga ilus ja vennad olid ka ilusad, ainult kõige noorem vend oli ühe silmaga. Kui neil vanemad ära surid, hakkasid teised vennad ja õde vanemale vennale peale käima, et ta naise võtaks. Vanem vend oli küll alguses selle vastu, aga kui teda rahule ei jäetud, pidi ta siiski niimoodi tegema. Ta läks reisima, et endale üht ilusat naist otsida.

Kuskilt ei leidnud ta nii ilusat tütarlast kui oma õde. Tema ise ei olnud inetu ja naiseks ei tahtnud ka inetut võtta. Kurva meele ja mõtetega kõmpis ta kodu poole. Kodus muutusid teised ka kurvaks, kui said teada, et vend ei leidnud naist.

Vend ütles õele: „Ma ei leidnud kuskilt nii ilusat naist, nagu sina oled, ja inetumat ma ka võtta ei taha. Sina oled kõige ilusam naisterahvas, keda ma üldse oma elu jooksul olen näinud. Sellepärast pead sina mulle naiseks tulema!“

„Ei, mina küll ei tule sulle naiseks! Kus sa enne oled näinud või kuulnud, et vend õe võtab ehk õde vennale läheb? See on ju ilmaime.“ Nii vastas õde vennale.

Vend läks papi juurde ja kõneles talle, et tahab oma õega laulatada. Papp oli sellele vastu. Vend maksis talle ja papp oligi nõus neid laulatama. Vend läks koju ja käskis õel riidesse panna, et laulatama minna. Õel ei jäänud muud üle kui riidesse panna ja vennaga laulatama minna.

Õde läks nüüd kambrisse riidesse panema. Ise nutab ja paneb riidesse.

Hiirekene jookseb august välja ja kõneleb õele: „Mina võin sind aidata. Anna leiba ja anna liha!“

Õde lõikas liha ja leiba, andis hiirekesele.

Veidikese aja pärast tuleb hiir jälle august välja ja laulab:

„Anna liha, anna leiba,
kaevan-kaevan augu, et põgeneda,
välja peitu venna eest!“

Õde lõikas liha ja leiba hiirekesele. Hiir jooksis jälle auku tagasi.

Sel ajal, kui õde riidesse pani, käis vend rahutult ümber maja, ja kui akna juurde jõudis, küsis õe käest: „Kas saad juba ükskord valmis? Me jääme muidu hiljaks!“

Õde vastas iga kord: „Varsti saan.“

Hiireke jooksis jälle august välja ja kõneles õele: „Sülga pingi peale! Sülg räägib vennaga nii kaua, kuni sina põgened. Sina mine seda auku mööda edasi. Kui suures metsas maa peale jõuad, on augu juures suur tamm. Roni tamme otsa ja hakka laulma „Tamm, ülene, taevast, alane!“ Siis tuleb taevast allapoole ja tamm kasvab kõrgeks. Tee, mida teed, aga väga ruttu!“

Hiir läks auku ja õde nägi suurt auku taganurgas pingi all. Õde ronis august sisse ja hakkas edasi minema. Vend jõudis akna juurde ja küsis: „Oled juba valmis?“

„Ei ole veel, varsti saan!“ vastas sülg.

Õde jõudis suurde metsa välja ja nägi augu juures suurt tamme. Ta ronis tamme otsa ja hakkas laulma:

„Tamm, ülene,
ja taevas, alane!“

Tamm kasvas väga ruttu ja taevas alanest nii madalale, et tamme latv ja taevas puutusid kokku. Tamme latv kasvas taevast läbi ja õde ronis mööda tamme ülespoole kuni tamme latva, ja sealt ronis ta läbi augu taevasse.

Taevas oli nagu maagi, seal kasvasid puud ja hein. Jõed voolasid ja vihmapiilved liikusid õhus nagu maa pealgi. Õde läks veidike maad edasi ja jõudis tee peale. Ta läks teed mööda edasi, kuni mets hakkas paistma. Ta ei tahtnud metsa minna ja pööras natuke kõrvale ning nägi ühte väikest majakest. Ta läks selle juurde ja nägi, et uks on lukus. Ta koputas ukse peale ja varsti tehti uks lahti. Õde läks sisse. Majas oli kolm tütarlast. Need käskisid tal laudile minna: „Kui isa koju tuleb, sööb ta su ära, kui siin näeb.“

Õel ei jäänud muud üle kui minna laudile.

Varsti kuulis ta ukse tagant koputamist ja keegi ütles õige kurja häälega:

„Ann, ava uks,
Liiso, tõsta linki,
Toonka, puhu tuli!“

Naised läksid ka ja tegid ukse lahti. Pilu vahelt nägi õde, et see oli vana mees. Ta käskis söögid ruttu laua peale tuua. Tema käsku täideti joostes.

„Siin on ristiinimese haisu! Kas mõni inimene on siia tulnud või?“ Nii küsis vanamees tütarlaste käest.

„Ei ole siin kedagi ristiinimest käinud!“ vastasid tütarlapsed.

Vanamees sõi ja heitis magama. Ta magas nii mis mürises.

Siis tuli hommik. Päeval tütarlapsed töötasid, varsti jõudis õhtu kätte. Vanamees tuli üles ja hakkas sööma. Kui kõht täis sai, läks ta majast välja.

Siis seletasid tütarlapsed õele, et vanamees ongi see kuri ehk vanajuudas, kes maa peal käib ja inimesi petab.

„Tema ei ole lihast nagu meie või sina, tema on lehmasitast ja pea on võist. Päeval ei saa ta kuhugi minna. Kui ta välja läheb, sulab ta pea ära ja ihu laguneb. Me peame ukse alati kinni hoidma, et siia keegi sisse ei pääseks.“

Õel tuli hea nõu, kuidas ta saaks vanajuuda ära hukata. Tütarlapsed heitsid veidikeks ajaks magama. Nad teadsid, et vanakuri nii ruttu ei tule. Kui tüdrukud magasid, tuli õde laudilt välja, pani neile unenõelad kõrva ja läks jälle laudile tagasi.

Varsti hakkas koitma, ukse taga kuuldus koputamist ja vanakuri röökis:

„Ann, ava uks,
Liiso, tõsta linki,
ja Toonka, puhu tuli!“

Päike tõuseb, pea sulab,
minu ihu laguneb!“

Keegi ei läinud talle ust avama. Tütarlapsed magasid ja norskasid aina, ning ei kuulnudki, et vanakuri ukse taga koputab. Päike hakkas tõusma ja vanakuri röökis kui siga, keda tapetakse. Päike tõusis juba õige kõrgele ja vanamehe röökimine jäi järgi.

Mõne aja pärast tuli õde jällegi laudilt välja ja võttis tütarlastel unenõelad kõrvast ära. Nemad tõusid kõik üles ja heitusid ära. Nad jooksid välja ja nägid ukse taga ühte hunnikut, mis oli vanakurja ihust järgi jäänud. Nad tulid majja, seletasid seda lugu õele. Õel oli hea meel, et vanakuri on surnud. Tütarlapsed ei tahtnud üksinda sinna majja elama jääda ja lubasid õega kaasa minna. Õde kutsus nad endaga kaasa maa peale ja lubas oma vendadele naiseks viia. Üks vend oli ühe silmaga ja üks tüdruk oli ka ühe silmaga.

Enne kojujõudmist sülgasid tüdrukud õele suhu ja õde sülgas jälle nendele. Ja õde keelas neid, et nad ei tohi vendadele ütelda, missugune on nende õde. Peale suhu sülgamist olid kõik ühte nägu. Õde tegi seda sellepärast, et vend ei saaks teda naiseks võtta.

Kodus said vennad rõõmsaks, et õde on kodus ja temaga veel kolm ilusat inimest kaasas. Nad ei tundnud ära, milline on nende õde. Kui nad teada oleks saanud, milline neist on nende õde, oleks pulmad peetud.

Vennad läksid targa juurde nõu küsima, kuidas teada saada, missugune on nende õde. Tark õpetas ka, kuidas seda teada saab: „Te minge koju, andke neile kodus linu kedrata, ja üks teist hakaku koonlavarrast tegema ning lõigaku käsi katki. Ja käskigu oma käsi kinni mähkida. Kes tuleb kätt kinni mähkima, see ongi teie õde.“

Vennad läksid rõõmuga koju ja ei rääkinud tütarlastele sellest midagi. Õhtul anti neile linu kedrata ja vanem vend hakkas koonlavarrast tegema. Ta lõikas noaga sõrme ja kutsus ühte tüdrukutest sõrme kinni mähkima. Oma õde ütles: „Võeh, kas on suur haav? Oota, ma mähin kinni!“

Ta võttis kirstust ühe nartsu, läks venna juurde ja mähkis tal sõrme kinni. Nüüd rääkisid vennad oma kavala nõu ära. Ja õde ei saanud ka enam salata ning tunnistas üles, et ta on nende õde. Ta ütles vendadele: „Mina tõin teile kõigile naised. Noorem vend, sina oled ise ühe silmaga ja naise saad ka ühe silmaga. Teised on kõik kahe silmaga ja naised saavad neile ka kahe silmaga.“

Vennad olid naistega rahul, kuid noorem vend ei olnud. Ta võttis aga naise vastu ja laskis laulatada.

Pärast pulmi läks noorem vend metsa mesitaru tegema ja kutsus õe süüa tooma. Õde viis süüa. Nii tegi vend kahe päevaga töö ära ja taru sai varsti valmis. Tegi veel pool päeva ja oligi valmis. Kui taru valmis sai, tuli ka õde süüa tooma. Ta ütles õele: „Kas ei ole hea taru ja seest küllalt suur kah? Mine vaata!“

Õde läks taru sisse vaatama, et vaadata, kui suur taru on seest. Vend lõi pihlakuise pulga augule ette ja õde ei saanudki enam välja. Vend maksis õele kätte, et

mispärast ta talle ühe silmaga naise andis ja teistele kahe silmaga.

Nüüd läks ise koju. Kui kodus naised nägid, et noorem vend tuli koju ja õde ühes ei olnud, küsisid nad venna käest: „Kus õde on? Ta läks sulle süüa viima!“

„Mina ei ole teda täna metsas näinudki.“

Õde ei tulnudki koju. Naised läksid targa juurde ja küsisid nõu, kuhu on jäänud nende meeste õde. Tark käskis: „Kütke laupäeval sauna ja kui saun köetud, siis laulgu kütja „Tule koju, õekene, tule koju köetud sauna!“ Kui niimoodi kutsud, siis ta vastab, kus ta on. Kolm nädalat ta veel elab, siis sureb ära!“

Naised tegidki laupäeval nii, nagu tark käskis. Kõigepealt läks kõige vanem naine sauna kütma. Kui saun valmis sai, laulis ta ukse peal:

„Tule koju, õekene,
tule koju köetud sauna!“

„Ei saa tulla, vennanaine,
olen kinni pandud,
pihlapuust pulk ette löödud!“

Hääl oleks kui maa alt tulnud. Mindi küll otsima, et vast leiavad üles, kus õekene on, vahest saab teda veel päästa. Ei leidnud enam keegi õde üles.

Teisel laupäeval läks keskmine vennanaine sauna kütma. Kui saun köetud, seisis ta ukse peale ja laulis:

„Tule koju, õekene,
tule koju köetud sauna!“

„Ei saa tulla, vennanaine!
Ma olen kinni pandud,
pihlapuust pulk ette pandud!“

Hääl oli juba väga vaikne. Ei olnud õieti arugi saada, kust tuli. Mindi jälle otsima, aga ei leitud kuskilt.

Kolmandal laupäeval läks noorem õde sauna kütma. Kui saun oli köetud, läks ta sauna läve peale ja laulis:

„Tule koju, õekene,
tule koju köetud sauna!“

„Ei saa tulla, vennanaine!
Olen kinni pandud,
pihlapuust pulk ees!“

vastas meheõde.

Hääl oli juba päris ära sumbunud. Mindi küll otsima, kus meeste õde võiks olla, aga kätte ei saadud.

Neljandal laupäeval läks vanem vend sauna kütma. Kui saun köetud, laulis ta ukse peal:

„Tule koju, õekene,
tule koju köetud sauna!“

Õe häält ei kuulnud enam keegi, ta oli juba surnud.

Järgmisel kevadel hakkas sellest tarust väike pihlapuu kasvama. Tema juured kasvasid õe südamest läbi. Ja varsti hakkas puu õitsema. Marjad kasvasid samaaegselt teiste puudega. Marjad olid väga lihavad ja punetavad.

Ükskord läks üks jahimees metsa jahile. Ta käis kõik metsa läbi, aga ei leidnud ühtegi looma, keda oleks lasta saanud. Ta läks pihlapuu poole ja nägi ilusaid lihavaid marju. Jahimees kaksas ühe marjakobara ja pani taskusse, ise lubas need marjad kodus ära süüa. Jahimees hulkus õhtuni, et mõnigi lind saada. Õhtul läks ta koju, pani marjad laudile liua alla. Jahimees sõi ja heitis magama.

Järgmisel hommikul tõusis jahimees varakult üles. Sõi ja kõneles, mida õhtul endale söögiks teeb. Õhtul tuleb koju ja näeb, et söök on valmis tehtud, mida mõtles õhtuks teha. Ta sõi söögi ära ja heitis magama.

Järgmisel hommikul läks jahimees õige vara jahile. Ise kõneleb, mida õhtusöögiks teeb. Kui õhtul koju tuleb, näeb jahimees, et söök on juba valmis tehtud. Jällegi sõi jahimees söögi ära ja heitis magama.

Järgmisel hommikul tuleb jahimees üles ja läheb targa juurde nõu küsima. Tark vastab: „Pane järgmine päev tähele – see on su oma marjakobar, mis laudil vaagna all on. Mine koju, kõnele jälle, mida õhtul söögiks tahad, ja luba jahile minna, aga ise mine pööningule, ja kui ta vett toob, võta ta kinni. Ära teda lahti lase! Kui sa ta kinni võtad, hakkab ta ennast muutma. Kui ta ennast sukavardaks muudab, siis murra sukavarras katki! Ja siis, kui õhtul magama lähed, pane sukavarras enda kõrvale! Küll siis näed, mis saab!“

Jahimees läks koju. Ta lubas jahile minna ja ütles, mida kavatseb õhtul süüa teha. Aga ise läks pööningule. Seal võis jahimees kõike näha, mida all tehti.

Korraga läheb laudi uks lahti ja vaagna alt tuleb marjakobar välja, võtab vee-panged ja läheb vee järgi. Jahimees ronis pööningult alla ja peitis enda ukse taha. Seal ootas ta marjakobarat, millal see veega tuleb. Kui marjakobar veega tuli, kargas jahimees ukse tagant välja ja krahmas marjakobara kinni. Marjakobar palus jahimeest, et ta laseks lahti. Kui jahimees marjakobarat lahti ei lasknud, hakkas ta end erinevateks asjadeks muutma. Jahimees ei puudutanudki enne, kui marjakobar enda sukavardaks muutis. Nüüd murdis ta sukavarda katki. Mõlemad sukavarda pooled pani jahimees endale taskusse.

Kui jahimees õhtul magama heitis, pani ta sukavarda tükid enda kõrvale asemele. Kui ta hommikul üles ärkas, nägi ta oma suureks imestuseks, et ta kõrval ei olnud enam sukavarda tükid, need olid ära kadunud ja nende asemel oli ta kõrval

ilus naisterahvas. Kui jahimees küsis: „Kust sina siia said?“, vastas naine: „Sina ise tõid mu siia. Mina muutusin sukavarda tükkidest inimeseks.“

Naine jutustas mehele oma eluloo ära. Selle rääkis kah naine ära, et ta on vana-kurja ära tapnud. Selle peale oli jahimehel hea meel, et ta on nii suure heateo tegija ära päästnud.

Jahimees palus naise endale kaasaks ja see oligi nõus talle naiseks minema. Jahimehel ei olnud ühtegi sugulast. Siis peeti jahimehe majas pulmad ilma võõrasteta.

Jahimees käis jahil ja seda tegi ta peaaegu iga päev. Naine elas kodus, puhastas jahisaaki ja tegi süüa. Korra kuus käis jahimees linnas nahku müümas ja saadud raha eest ostis ta sellist kraami, mida ise ei saanud teha. Nad elasid kaua ja ilusasti. Kui surnud ei ole, elavad veel praegugi.

Lõpp.

VAESUS AHO ALL

Ütskõrd ellivä^q kats veljä, üts oll' rikas ja tõnõ oll' väega vaenõ. Nigu nüüd, nii oll' ka vanast, et rikas veli es panõ vaesõst velest tähelegi. Mito kõrd käve vaenõ veli rikka vele käest midäge otsmah ja tahtmah, kas pallõlno ta vai põlvili, aga siske jäi rikka vele süä külmäs kui kivi ja timä es anna^q vaesõlõ velele midäge, eske mitte suutäütke leibä.

Ütskõrd pidi rikas veli torrõ sünnipääväpido. Vaenõ veli uut' kah, et vast kuigemuudo tedä kah kutsutas pidolõ. Aga võta^q näpost, timäst es panda^q tähelegi. Vaenõ veli tahtsõ kah pidolõ minnä^q. Läts jõõ viirde, püüdse mõnõ suurõ havvõkala kinni ja mõtõl' esi, et: „Vii neo^q kala^q rikkalõ velele, vast ängäs mullõ kah tuu suutävve viina ja kõtutävve süvvä^q.“

Läts vele poolõ, vei kala^q üteh ja kõnõl' velega nii alandlikult nigu mõnõ suurõ paronega, et: „Tõi sullõ mõnõ kala kostis,“ jne.

Veli üteli: „Hää külh, olõ no terveh!“, käänd' sälä poolõ ja läts tõistõ pidoliste sekkä. Vaesõl velele es jää^q inämb muud nõvvo üle, kui lasõ^q jalga ja kaku^q kodo poolõ.

Tii pääl kodo minneh oll' vaenõ veli väega murrõh ja kurb, et rikas veli timäst tiidäke es taha^q ja tedä üldse tähelegi es panõ^q. Mehel oll' vesi silmih, kui tä tiid pitte käve.

Kõrraga nägi vaenõ veli, et tiiveereh istus üts väega vana mehekene. Es taha^q tollõ umma kurbtust näüdata ja tahtsõ tii päält kõrvalõ käändä^q.

Äkke saist' vanamiis üles ja tull' vaesõlõ velele vasta ja mano. Ja küsse, et: „Mis sa, sõbõr, nii kurb ja noroh olõt?“

„Mis mul tah viil kurb olla^q vai olõmata? Vei rikkalõ velele mõnõ ilosa kala sünnipääväkingitüses, et vast minno kah tõistõ pidoliste sisse kutsutas, kuid võta näpost, anda õs suutäüt taaregi maitsa^q.“

„Noh, midäge sa iks sait?“ küsse vanamiis.

„Ütelde ainolt „Hää no külh, olõ^q no terveh!“ ja seo oll' kõik.“

Vanamiis üteli: „Anna tuu „Hää no külh, olõ^q no terveh!“ mullõ, siis saat sa rikkas mehes!“

„Võta^q no, ku tahat,“ üteli vaenõ veli.

Tollõ pääle andse vanamiis nõvvo: „Kui kodo läät, sis võta^q vaesus aho alt vällä ja viska^q timä jõkkõ, küll sa sis näet, kuimuudo sino käsi käümä nakas!“

Vanamiis läts umalõ poolõ ja vaenõ veli kodo poolõ.

Kui vaenõ veli kodo sai, naka^q timä õkva kohe aho alt vaesust takah otsma. Suurõ otsmise pääle sai timä kah vaesusõ kätte ja visas^q õkva jõkkõ.

Nüüd oll' vaesõ vele eloh õkva nii imelik pööre, et kõik, mis ta ette võtt', läts nii häste kõrda, et parembidi ei saa^q inämb tahtagi. Kõik õnnistu ja sigise väega häste. Ja mõnõ ao peräst oll' vaesõl velel peaaigu niisama suur varandus kui rikkalge velel.

Kui rikas veli seda kõkkõ nägi, läts ta vaesõ vele pääle lähos ja kadõdas ja nakas' iks perrä uurma, et kost ta sedä varandust kõikõ nii rutto om saanu ja et kõik täl väega häste nüüd õnnistus ja sigines.

Vaenõ veli edimält es seletä rikkalõ velele midäge umast juhtumisest ja õnnistusõst. Viimäte kui iks rikas veli väega pääle käve ja painas, et: „Seletä iks timäle kah tuud kunste, kuis sul asi kõik nüüd nii häste edenes!“ – viimäte tüdise kah vaenõ veli är^q ja selet', kost ta sai: „Püüdse vaesusõ aho alt vällä ja visse jõkkõ, vot kost ma kõik nüüd sai.“

„Vai säält sa olõtke kõik saanu. Küll ma ta jõõst vällä püvvä ja sullõ tagase tuu! Vai sa tahat must nüüd ette jõuda!“

Pääle tollõ läts rikas veli õkva jõõ mano ja nakas' vaesust jõõst otsma ja püüdmä. Pikäpääle sai tä ka vaesusõ jõõst kätte. Vei vaesusõ umma kodo ja nakas' tedä säält käperdämä ja silmitsemä, et missugunõ tuu elukas kah om.

Ütekõrraga karas' vaesus nigu lipst rikka vele käest maaha ja õkva rikka vele aho ala. Küll otseva^q ja tuiasiva^q, aga vaesust naa^q inämb säält kätte es saava^q. Vaesus jäige rikka vele uma aho ala. Pääle tollõ nakas' rikas veli iks kõrd-kõrrast ega päiv vaesõmbas ja vaesõmbas jäämä ja jäi lõpudõ lõpus niisama vaesõs, kui oll' algusõh vaenõ veli.

ERA II 180, 727/31 (2) < Räpina khk, Veriora v, Viluste k – Daniel Lepson
< Peeter Siilbaum, 84 a (1938)
[ATU 735A]

Tõlge: Vaesus ahju all

Ükskord elasid kaks venda, üks oli rikas ja teine oli väga vaene. Nagu nüüd, nii oli ka vanasti, et rikas vend ei pannud vaest venda tähelegi. Mitu korda käis vaene vend rikka venna käest midagi küsimas ja tahtmas, aga palugu ta või põlvili, siiski jäi rikka venna süda külmaks kui kivi ja ta ei andnud vaesele vennale midagi, isegi mitte suutäitki leiba.

Ükskord pidas rikas vend uhket sünnipäevapidu. Vaene vend ootas, et vast ikka kuidagi teda ka peole kutsutakse. Aga võta näpust, teda ei pandud tähelegi. Vaene vend tahtis ka peole minna. Läks jõe äärde, püüdis mõne suure havikala kinni ja mõtles ise: „Viin need kalad rikkale vennale, ehk annab mulle ka suutäie viina ja kõhutäie süüa.“

Läks venna poole, viis kalad ühes ja rääkis vennaga nii alandlikult nagu mõne suure paruniga: „Tõin sulle mõne kala külakostiks,“ ja nii edasi.

Vend ütles: „Hea küll, no ole terve!“, keeras selja ja läks teiste piduliste sekka. Vaesel vennal ei jäänud muud nõu üle, kui lase jalga ja pöruta kodu poole.

Tee peal koju minnes oli vaene vend väga mures ja kurb, et rikas vend temast teadagi ei taha ja teda üldse tähele ei pane. Mehel oli vesi silmis, kui ta teed mööda kõndis.

Korraga nägi vaene vend, et tee ääres istus üks väga vana mehekene. Ta ei tahtnud sellele oma kurbust näidata ja tahtis tee pealt kõrvale pöörata.

Äkki tõusis vanamees püsti ja tuli vaesele vennale vastu, astus juurde ning küsis: „Miks sa, sõber, nii kurb ja norus oled?“

„Mis mul siin veel kurb olla või mitte? Viisin rikkale vennale mõne ilusa kala sünnipäevakingiks, et ehk ka mind teiste piduliste sekka kutsutakse, aga võta näpust, ei antud suutäit taarigi maitsta.“

„No midagi sa ikka said?“ küsis vanamees.

„Õeldi ainult „Hea küll, no ole terve!“ ja see oli kõik.“

Vanamees ütles: „Anna see „Hea küll, no ole terve!“ mulle, siis sa saad rikkaks meheks!“

„No võta, kui tahad,“ ütles vaene vend.

Selle peale andis vanamees nõu: „Kui koju lähed, siis võta vaesus ahju alt välja ja viska jökke, küll sa siis näed, kuidas su käsi käima hakkab!“

Vanamees läks omale poole ja vaene vend kodu poole.

Kui vaene vend koju sai, hakkas ta otsekohe ahju alt vaesust taga otsima. Suure otsimise peale sai ta ka vaesuse kätte ja viskas joonelt jökke.

Nüüd tuli vaese venna elus kohe nii imelik pööre, et kõik, mis ta ette võttis, läks nii hästi korda, et paremini ei saa enam tahtagi. Kõik õnnestus ja edenes väga hästi. Mõne aja pärast oli vaesel vennal peaaegu niisama suur varandus kui rikkal vennal.

Kui rikas vend seda kõike nägi, sai ta vaese venna peale kurjaks ja kadedaks, ja hakkas järele uurima, kust ta kõik selle varanduse nii järsku on saanud, ja kuidas tal nüüd kõik nii hästi õnnestub ja edeneb.

Vaene vend ei seletanud esialgu rikkale vennale midagi oma juhtumisest ja õnnistusest. Lõpuks, kui rikas vend ikka väga peale käis ja painas, et: „Seleta ikka mulle ka seda kunsti, kuidas sul asi kõik nüüd nii hästi edeneb!“, tüdines vaene vend viimaks ära ja seletas, kust ta sai: „Püüdsin vaesuse ahju alt välja ja viskasin jökke, vaat kust ma kõik sain.“

„Ah või sealt sa oledki kõik saanud. Küll ma ta jõest välja püüan ja sulle tagasi toon! Või sina tahad minust ette jõuda!“

Selle peale läks rikas vend otsejoones jõe äärde ja hakkas vaesust jõest otsima ja püüdma. Pikapeale sai ta vaesuse jõest kätte. Viis vaesuse oma koju ja hakkas teda

seal käperdama ja silmitsema, et missugune see elukas on ka.

Ühekorraga kargas vaesus lipsti rikka venna käest maha ja otse rikka venna ahju alla. Küll otsisid ja vahtisid, aga vaesust nad enam sealt kätte ei saanud. Vaesus jäigi rikka venna ahju alla. Pärast seda hakkas rikas vend ikka järk-järgult iga päevaga vaesemaks ja vaesemaks jääma, ja jäi lõppude lõpuks niisama vaeseks, kui oli alguses vaene vend.

ÕNNELIK MEHELESAAMINE

Vanast himustas üts tüdrik teeda saada, kes tema mehes saab. Sellel otstarbel läts tema targa mano ja ütles: „Ma tahassi teeda saada, kes mu mehes saab.“

Tark ütles. „Tee nii, kui mina sinno opa¹, sis saad sina teeda. Sis kuule: vana-aasta õdangul² mine sinna tarre, kon³ kedagi ei ole, sis pane varjokaetus⁴ saina pääle ja varjokaetuse ette pane laud, ja pane lavva pääle lamp palama. Sis pane suur piibel ka lavva pääle ja kestöö⁵ aigu löö piibel vallale ja loe üttelugu ja ära kaegu kohegi kõrvale, ainult lugemise vahetel⁶ heida mõni silmapilk varjokaetuse pääle, ja keda sa näet henese kõrval saivad, see saab sino mehes. Aga ta ei lää muidu ära, kui peät jällegi piibelt lugema. Kui sina loet, sis ei näe sina, kohes tema jääb varjokaetuse päält.“

Tüdrik tegi ka nii, kui tark temale opanu olli, ja nägi varjokaetuse pääl henese kõrval ütte suurt sõakindralli saivad. Kui kindral ära olli lännu, sis löüse tüdrik, et tema oma mõõga sinna olli unetanu. Tüdrik võttis selle mõõga ja pand⁷ teda omma kirstu ja es ütle seda kellegi.

Mõne aja pärast johtu kindral oma reisi pääl selle tüdrikuga kokko. Kui tüdrik teda nägi, sis tundse ta teda ära. Kui kindral selle tüdrikuga tutvvas olli saanu, sis nakas ta teda armastama ja võtt selle tüdriku ära heneselle naises. Nüüd olli tüdrik selle kindralli provva, aga seda mõõka ta omale mehele es näita, es ka kõnele sellest temale mitte ütte sõnnagi.

Ütskõrd saie kindral seda mõõka johtumise kombel nägema ja küsse oma naise käest: „Kost olet sa selle mõõga saanu, sest ta om mino mõök ja ma olen teda ära kaotanu.“

Nüüd kõneles tema naine, kuisviisi ta seda mõõka olli saanu. Sis kärätas kindral: „Mistarvis olet sa seda tennu?“ ja tõmbas mõõga tupest.

Naine ütles: „Seda tegin ma selleperast, et ma tahtsin teeda saada, kes mu mehes saab. Ja nüüd, mis ma sis näta saie, om nüüd tõtes⁸ lännu.“

Sis ütles kindral: „Kas sa arvat, et see minol kerge olli, kui minno üle mere ja maade hiusid pite⁹ siia toodi,“ ja sis lei ta mõõgaga oma naise pää maha.

H I 8, 11/2 (2) < Rõuge khk, Saaluse v, Rõõmu t – Jaan Purge (1895)

[ATU 737]

¹ õpetan; ² õhtul; ³ kus; ⁴ peegel; ⁵ kesköö; ⁶ vahel; ⁷ pani; ⁸ tõeks; ⁹ juukseidpidi

TÜÜBIKOMMENTAARID

ATU 500: Abistaja nimi

ATU: The Name of the Supernatural Helper

Mees ütleb kuningale, et tema tütar oskab õlgi kullaks keldrata. Kuningas kutsub tüdruku enda juurde ja annab ketramiseks toataie õlgi. Tüdruk nutab, ilmub (hall) vanamees ning lubab teda aidata, kui saab tüdrukult vastutasuks räti, järgmisel korral sõrmuse, kolmandal korral tema lapse. Kuningas abiellub tüdrukuga ja neil sünnib laps. Osas var-des puudub algul ketramise motiiv, selle asemel lubab metsa eksinud mees teda abistavale võõrale enese teadmata oma lapse. Vanamees tuleb lapsele järele, ta on nõus jätma lapse vanematele, kui need kolme päeva jooksul vanamehe nime ära arvavad. Esimesel ja teisel päeval pakutakse valesid nimesid. Kuningas saadab laiali maakuulajad. Üks otsijatest (juhuslik teeline) kuuleb vanameest laulmas ja oma nime lausumas. Nimi arvatakse ära ning vanamees tõmbab ennast vihaga lõhki (kaob ära).

Eestis tuntud jututüübist (40 var) on suurem osa üleskirjutusi mõjutatud vendade Grimmide muinasjutust „Krempel“ (KHM 55). Esmakordselt ilmus Grimmide muinasjutt eesti keeles pealkirjaga „Rumpelstiltsen“ („Wiis kenna jutto“, 1867), sageli lähtub eesti var-des salapärase tegelase nimi just sellest nimekujust (Rumteltsa, Ruuben Tirts, Rumpelsteius), kuid leidub ka erandeid (Ispel, Veike Villem). Eestis on tüübi puhul varem eristatud kolme redaktsiooni: „Kullaketraja“, „Salanimega sulane“ ja „Eksinu aitaja“. „Salanimega sulase“ redaktsiooni määratud var-d seostuvad Eestis enamasti Oleviste kiriku ehitusmeistri nime äraarvamisega ning liigituvad pigem hiiu- ja vägilasmuis-

tendite hulka (Aa S 83). Motiiv metsa eksinust, kes lubab tundmatule aitajale enese teadmata oma lapse, on tunnuslik viiendikule jututüübi „Abistaja nimi“ var-dest, tegemist on laiemalt tuntud muinasjutumotiiviga, mis esineb ka tüüpides „Imeline põgenemine“ (ATU 313) ja „Hobune abileks“ (ATU 314). Jututüüp on rahvusvaheliselt levinud, vanim kirjalik versioon pärineb 18. saj Prantsusmaalt.

Jutus „**Ruubentils**“ (159, or-s pealkiri puudub) öeldakse alles loo lõpus otsesõnu, et abistajaks oli vanapagan, kuid abilise deemonlikkusele osutab tema ilmumine südaööl ja kadumine pärast esimest kuke laulu. Jutustaja on loonud seose imemuinasjutu fantaasiamaailma ning rahvauskumusliku reaalsuse vahel, märkides, et pärast jutust kirjeldatud sündmusi ei ole vanapaganat enam olemas.

Jutt „**Kuradi ristipoeg**“ (160, Aa US 71 + ATU 313 + 500) sisaldab märkimisväärsel hulgal usundilisi motiive: kujutelm kuradi poolt vahetatud lapsest, verega allkirjastatud leping kuradiga, vanapaganate rahakuivatamine (Aa S 27, Kalda P 216) jm. Loo alguses olev tekkemuistend (Aa US 71) on Eestis tuntud ka loomamuinasjutuna „Lutika, hiire ja kassi toit“ (Kippar 111C). Siinses loos ketramise motiiv puudub, kuid tüübile viitab abistaja nime äraarvamise episood.

V: EMj 1967: „Kullaketraja“ (nr 70) = sks **Estn Vm 1980:** („Die Goldspinnerin“, nr 63); **Grimm II 1994:** „Krempel“ (lk 123–125, KHM 55); **Grünfeld 1899:** *Need pole...* („Murujaan“, nr 4); **Muhel 1867:** *Wiis kenna jutto* („Rumpelstiltsen“, nr 2); **Sandra 2004:** *Kahrukõrvaga Iivan* („Vana-tikõ nõudminõ“, lk 241–243).

skd **Estn Ve 2004:** („Das Erraten des Namens“, nr 111, ATU vrd 500).

K: Järv 2005: 553; Md Kalevipojast 1959: 566–568; Toomeos-Orglaan 2003: 183–196; Vahtramäe 2003a; Vahtramäe 2003b: 104–116.

del ei ole, see näib olevat jutustajapoolne lisandus.

V: Grimm II 1994: „Kolm ketrajat” (lk 33–35, KHM 14).

ATU 501: Kolm ketrajat

ATU: The Three Old Spinning Women
Ema peksab laiska tütar, härra sõidab mööda ja küsib peksmise põhjust. Ema valetab, et tütar on liiga töökas ja ketrab kõik lõngaks. Härra võtab tüdruku enda juurde tööle. Tüdruk ei oska kedrata ja nutab, talle tulevad appi kolm vanaeite – ühel on pikk nina, teisel suur alahuul, kolmandal lai labajalg. Eided paluvad vastuteenena end pulma kutsuda. Härra võtab tüdruku naiseks. Pulmas uurib ta, miks on vanaeided nii inetud, ning need ütlevad, et selle on põhjustanud ketramine. Härra ei luba oma naisel enam kunagi tööd teha.

Rahvusvaheliselt tuntud jututüübist on Eestis vähe üleskirjutusi (3 var). Süžee levikut mitmel pool maailmas on mõjutanud vendade Grimmide muinasjutt „Kolm ketrajat” (KHM 14). Tüübi üks varasemaid kirjalikke versioone on ilmunud 17. saj Giambattista Basile teoses „Lo cunto de li cunti” („Jutt juttudest“ IV, 4). Motiiv, kus ema peksab oma laiska tütar, esineb ka mõnes jututüübi „Abistaja nimi” (ATU 500) eesti var-s.

Jutt „**Petetud herra**” (161) toetub suures osas vendade Grimmide loole. Detailides võib siiski leida mitmeid erinevusi: kuninganna asemel viib tüdruku endaga kaasa härra; erinevad on ka vanaeitede ketramisest koledaks muutunud kehaosad – Grimmide jutt on nendeks lai labajalg, paks alahuul ja suur ning lame sõrm, käesolevas juttus pikk nina, paksud huuled ja lai istmik. Episoodi, milles tüdruk kutsus eiteid kaevu juures pulma, vendadel Grimmil

ATU 502: Seenekuningas

ATU: The Wild Man

Naine (mees) leiab metsast seene alt seenekuninga (päkapikkuse mehe) ja viib (müüb) selle kuningale. Kuningas paneb mehikese keldrisse kinni ja korraldab peo, et külalistele oma haruldast leidu näidata. Kuningapoeg mängib aias kuldmunaga (õunaga), see veereb mehikese juurde, kes lubab muna tagasi anda, kui poiss ta vabaks lasseb. Kuningapoeg võtab salaja ema taskust võtme ja vabastab mehe. Mõne aja pärast saab kuningas teada tõe seenekuninga põgenemise kohta ja ta ajab poja koos kindraliga (kutsariga) kodunt minema. Teel vaevab kuningapoega ja kindralit janu. Nad laskuvad kõie abil kordamööda kaevu, kuid kindral keeldub kuningapoega enne kaevust välja tõmbamast, kui see on lubanud temaga kohad vahetada. Enamasti järgneb siinkohal „Lohetapja” (ATU 300) süžee, kus kuningapoeg vabastab seenekuninga käest saadud imevahendite (vasest, hõbedast ja kullast riided, hobused, viled) abil kuningatütred mitmepealiste madude käest. Kuningapoeg abiellub noorima kuningatütrega, kindral saab karistuse.

Arhiivitekste on kogutud keskmisel hulgal (27 var). Enamikul juhtudel kontam-b süžee tüübiga „Lohetapja” (ATU 300), üksikuid liitumisi leidub ka teiste jututüüpidega. Väike osa arhiivitekste ei kontamineeru, neil juhtudel lõpeb süžee päkapikumehe vabastamisega. Hilisemaid „Lohetapja” muinasjutuga liitunud üleskirjutusi on märkimisväärselt mõjutanud M. J. Ei-

seni avaldatud jutt „Seenekuningas“ (1911). Maailmas laialt levinud jututüübile leidub kirjalik vaste 13. saj Islandi saagas (Snorri Sturlusoni „Heimskringla“). Rahvusvaheliselt kontam-b süžee sageli jututüübiga „Hobune abiliseks“ (ATU 314), Eestis esineb sellist liitumist vaid ühes kirjapanekus.

Lugu „**Seenekuningas**“ (162, ATU 502 + 300) liitub Eesti ainesele iseloomulikult „Lohetapja“ muinasjutuga. Selle põhisündmustik on paljuki sarnane Eiseni samanimelise jutu süžeeaga. Lohe peade arv (4, 8, 12) siinses jutus erineb muinasjutomasest kolmarvu seadusest ja gradatsioonist (3, 6, 9), ka lohesid tappa aitavaid imehobuseid hoiavad kinni vastavalt 4, 8 ja 12 meest. Rollivahetus kutsariga jääb selles loos välja arendamata.

Jutus „**Vaksapikkune mees**“ (163, or-s pealkiri „Seene kuningas“) esineb vaid tüübi põhisüžee, mis keskendub seene-kuninga leidmise ja kuninga juurest kadumise episoodile.

V: Eisen 1995 (1911): *Eesti imede ilmast I* („Seenekuningas“, lk 37–43, ATU 502 + 300); **EMj 1967**: „Seenekuningas“ (nr 71, ATU 502 + 300) = *sks Estn Vm 1980*: („Der Pilzkönig“, nr 64); **Grimm III 1997**: „Raudne Hans“ (lk 121–128, KHM 136; ATU 502 + 314); **Kallas 2008** (1900): *Lutsi muinasjutud* („Kivikuninga kaitsealune“, nr 1, ATU 502 + 300); **Sandra 2004**: *Kahrukõrvaga Iivan* („Seenekuningas“, lk 17–36, ATU 502 + 300).

sks Estn Ve 2004: („Das daumenlange Männlein“, nr 112).

ATU 505: Tänulik surnu

ATU: The Grateful Dead

Mees (sõjamees, kaupmees, kuningas) kohtab teel inimesi, kes peksavad surnut, sest see on oma eluajal jäänud paljudele võlgu (ei leidu kedagi, kes maksaks tema matuste eest). Mees tasub surnu võlad ja laseb ta

maha matta. Mees jätkab teekonda (elab üle laevahuku) ning kohtub tundmatuga (halli vanamehega), kellest saab talle teekaaslane ja nõuandja. Vanamehe õpetusi järgides päästab mees kuningatütre kurjade jõudude küüsisist ja saab tema abikaasaks. Kangelane on lubanud kõike oma teekaaslasega jagada. Vanamees raiub naise mõõgaga pooleks, puhastab ta lõplikult kurjadest vaimudest ja paneb keha kokku tagasi. Selgub, et tundmatu abiline oli seesama surnu, kelle võlad mees tasus.

Eestist üleskirjutatud arhiivitekstidest (16 var) pärineb enamik Setumaalt, neist mitmed on dubletid. Üle poole arhiivitektidest liitub jututüübiga „Puusärgi valvur“ (ATU 307). Neis saadab kaupmees poja üle mere kauba järele, poeg joob raha maha. Käinud isalt teistkordselt raha küsimas, kohtab ta surnu peksjaid, tasub tema võlad ning valvab seejärel kuningatütre kirstu juures. Üle maailma levinud jututüübi sissejuhatavas osas halvasti koheldud sumute matmisest on ühisjooni piibli apokrüüfilise Toobiti raamatuga (Tb 2:3–7). Süžee on kasutamist leidnud ka eksemplina (IE 1499, 2622).

Jutus „**Helde kuningas**“ (164) nõuab salapärase abiline kuninga naise asemel kuningapaari poja pooleksraiumist. Sellisel moel kuninga proovilepanemist võib võrrelda Aabrahami poja Iisaku jumalale ohverdamise looga vanas testamendis (1Ms 22).

Jutus „**Sõbra**“ (165, ATU 505 + 307) osutab peategelase nimi loo vene päritolule. Jutu äraneeetud kuningatütar, keda pole võimalik maha matta, seostub üldisema rahvauskumusliku kujutelmaga rahutust surnust. Jutus leidub omapärane episood: mees on enne kuningatütrega kohtumist abielus. Kodus selgub, et mehe

abikaasa on olnud truudusetu, mees tapab oma naise ja abiellub kuningatütrega.

V: Eisen 1931 (1896): *Kõrtsiraamat* („Sõdur kõrtsis“, lk 41–43).

K: Masing 2011: 63–64; 69–70.

ATU 507: Nõia mõrsja

ATU: *The Monster's Bride*

Noormees päästab peksjate käest surnukeha, tasudes neile surnu võlad. Temaga liitub tundmatu kaaslane, kes aitab teel kohatud hädalisi (tervendab nad imeväel) ja saab vastutasuks vitsad, linnutiivad ja mõõga. Mehed saavad kuningalinna. Nõiaga salasõprust pidav kuningatütar on lubanud abielluda sellega, kes arvab ära tema mõtted, valesti vastajad tapetakse. Kuningatütar lendab kolmel ööl nõia juurde, noormehe kaaslane järgneb talle linnutiibade abil ning peksab teda vitstega. Kaaslane kuulab pealt nõia poolt kuningatütrele antud soovitusi mõelda oma kinga (sõrmuse, kinda) peale, kolmandal korral nõia pea peale. Kaaslase abiga arvab kanglane ära kõik kuningatütre mõtted ning nad abielluvad. Sõbra õpetusel vabastab mees kuningatütre lõplikult nõidusest, lükates ta nõiarohuvanni. Viimaks selgub, et kaaslaseks oli peksjate käest päästetud surnu vaim.

Eestis on jututüübist 5 arhiivivar-i. Jutusüžee teema ja raamistik on samalaadne nagu tüübis „Tänuulik surnu“ (ATU 505). Jututüüp on rahvusvaheliselt tuntud, süžee levikule on mõju avaldanud ka H. Chr. Anderseni muinasjutt „Teekaaslane“ (1835). Rahvusvahelises tüübikataloogis on „Nõia mõrsja“ puhul välja toodud kaks põhikuju, eesti arhiivivar-d vastavad neist esimesele.

Jutus „**Heategu kannab intressid**“

(166) kasutab peategelase kaaslane imetegevaid tervendavaid võimeid, mis on võrreldavad Kristuse imetegudega. Jutu lõpumotiiv, kus kuningatütar pääseb nõia küüsis pärast pardi seest välja tulnud muna katkilöömist, on samalaadne nagu jututüübis „Vanamehe süda munas“ (ATU 302).

V: Andersen 2005: Väike merineitsi („Teekaaslane“, lk 39–68); **Ewald 1920: Wana rambe** („Kaaslane“, 15–32).

ATU 510A: Tuhkatriinu

ATU: *Cinderella*

Võõrasema (vanahalb) läheb koos oma tütardega pühapäeval kirikusse (peole) ning annab vaeslapsele ülesandeks korjata tuha seest oad ja neist supp valmistada. Järgnevatel kordadel tuleb vaeslapsel tuhasta korjata hernerid, läätsed või tangud. Vaeslaps nutab, tema juurde tuleb (hall) vanamees, kes aitab tal ülesanded täita. Vanamees kingib tüdrukule kepi, sellega kivile koputades saab vaeslaps endale kirikusse (peole) minekuks uhked riided ja tööla, kuid peab kirikust enne teisi (peolt enne keskööd, enne kukelaulu) lahkuma. (Osa Setumaalt pärit var-e algab episoodiga, kus vanahalb muudab vaeslapse ema lambaks, see tapetakse ja süüakse ära, vaeslaps matab luud maha ning käib edaspidi ema hual abi otsimas. Ta peab tuha seest helmeid korjama. Esineb ka motiiv, kus vanahalb käsib tüdrukutel enne pidu kiiruse peale pead pesta ja juuksed kuivatada. Selleks et vaeslapselt ette jõuda, lõikab vanahalb oma tütarde pead otsast, kuivatab need ahjus ja paneb pärast lehmahõnnikuga külge tagasi.)

Kuningapoeg märkab ilusates riietes tütarlast ning tahab temaga tutvavaks saada, vaeslaps aga põgeneb sealt. Kolmandal

pühapäeval määrib kuningapoeg kiriku lävepaku tõrvaga ning vaeslapse king jääb sinna kinni. Kuningapoeg otsib tüdrukut, kellele king paras oleks. Võõrasema pakub esmalt oma tütreid ja kui neile king jalga ei mahu, raiub ta tütardele varbad või kanna maha. Mõnes var-s laulab lind, et pruudi king on verd täis. Lõpuks leiab kuninga-poeg õige tüdruku ja nad abielluvad.

Üks maailma populaarsemaid jututüüpe on laialt tuntud ka Eestis (107 var). Tüüp esineb nii iseseisvalt kui kontam-s teiste jututüüpidega. Kõige levinum on liitumine tüüpidega „Vahetatud mõrsja“ (ATU 403C) ja „Naine libahundiks“ (ATU 409); mitmes var-s esineb liitumisi tüüpidega „Vaeslaps ja peretütar“ (ATU 480) ja „Üksilm, Kakssilm, Kolmsilm“ (ATU 511). Tüübile on tunnuslik peategelase pejoratiivne nimi – Tuhkapus(k)ja, Tuhkapuss, Toatuhkur, Leelihkur jmt. Väärib märkimist, et Tuhkatriinut peategelase nimena eesti arhiivitekstides peaaegu ei esi-negi. Kirjanduslikest versioonidest on eesti traditsioonile kõige enam mõju avaldanud Fr. R. Kreutzwaldi jutt „Tuhka-Triinu“, samuti Charles Perrault’ ja vendade Grim-mide muinasjuttude tõlked. Üle maailma tuntud jututüüp esineb kõigis tuntumates muinasjutukogumikes (Giambattista Basile „Lo cunto de li cunti“ („Jutt juttudest“ I, 6), Ch. Perrault’ „Hane-ema jutud“ ning ven-dade Grimmide jutukogumik (KHM 21)).

Jutus „**Vaenelaps vanapaganal tüd-rukuks**“ (167) on mõnevõrra loogikavas-tane, et vanapagan oma perega pühapäeval kirikus käib, seda motiivi leidub siiski ka teistes, esmajoones setu muinasjuttudes (nt jututüübis „Vanahalvast isa“, Ee 327J*). Omapärane detail on vanapaganalt saadud inimesenahast pastlad, mis vaid meieisa-palve vael katki kuluvad. Traditsiooniliselt

esineb see usundiline motiiv rahvajuttudes seoses kangelase vabanemisega kuradi küüsis, pastlad tuleb selleks mulla sisse kaevata või nendega kirikusse minna.

Jutus „**Kuldkotakõnõ**“ (168, ATU 510A + 403C + 409) tuleb vaeslapsel võõ-rasema antud võimatute ülesannete hulgas pügada hunte. „Tuhkatriinu“ jututüübi kon-tekstis on selline ülesanne küll ainukordne, kuid mõjub sellegipoolest rahvapärase motiivina. Naisele selga visatavat *tõrv-nahka* võib siinse jutu kontekstis tõlgen-dada ka libahundi nahana (vrd jututüübiga „Naine libahundiks“, ATU 409). Jutus kutsub võõrasema oma lapsi *kiviüräjä*’teks, Võru- ja Setumaal on sama nimetus tähis-tanud ka teatud kala. Vormelis *Saisa^q, saja, piira^q, peio, viska^q maalõ kuldkott!* on sõnal *piirama* vähemalt kaks võimalikku seletust. See võib tähendada soovi peatada pulmarongi hoogu, teisalt on vanemates eesti pulmakommetes esinenud pulmarongi piiramise tava, et tõrjuda eemale pruutpaari ohustavaid ebapuhtaid olendeid, kes ini-mese elu pöördelistel hetkedel liikvel olid. Selleks käis peiupoiss kolm korda ümber saajarongi, tehes tõrjemaagilisi toiminguid. Pulmarongi piirati enne pruudikoju ja ka enne peiukoju sõitmist. Lapse ema ime-tama kutsumise vormelis esinev sõna *huunisa* tähendab otsetõlkes hobuse nisa, *huunisa* on ka kevadkogritsa setu- ja võru-keelne nimetus.

Jutus „**Peretütar ja vaenelaps ehk Kuldking**“ (169) on üheks vaeslast halvus-tavaks hüüdnimeks Tuatuhker, mõnel pool Eestis on sellesarnane sõna *toatuhkur* ol-nud üks koiliblika rahvapärastest nime-tustest. Jutu algul esitatud vaeslapse ja peretütre välimuse põhjalikus kirjelduses on jutustaja rõhutanud tütarlaste vastand-likkust. Süžee seisukohalt on ebatüüpiline,

et puudub kuningapoja tegelaskuju, mistõttu ei lõpe lugu peategelase abiellumise, küll pälviv vaeslaps kõigi austuse ja lugupidamise.

V: Bornhöhe 1895: Tuhatrull; Eisen 1922 (1883): *Endise põlwe pärandus* („Kolm õde“, lk 61–70, ATU vrd 425C + vrd 510A + 780); **Eisen 1995** (1911): *Eesti imede ilmast I* („Kuldkinga neitsi“, lk 30–34, ATU 510A + 403C); **EMj 1967**: „Tuhkatriinu“ (nr 72, ATU 510A + 403C) = *sk* **Estn Vm 1980**: („Aschenputtel“, nr 65); **Grimm I 1993**: „Tuhkatriinu“ (lk 163–169, KHM 21); **Kallas 2008** (1900): *Lutsi muinasjutud* („Tigeti- tütär ja vaenelaps“, nr 40, ATU 510A + 403C + 409; „Tigeti- tütär ja vaenelaps“, nr 41, jutu nr 40 var, ATU 510A + 403C + 409); **Kreutzwald 2006** (1866): *EREJ* („Tuhka-Triinu“, nr 15); **Perrault 2007**: „Tuhkatriinu ehk kristallkingake“ (lk 229–241); **Pühakud ja vägimehed 2011**: „Aal“ (nr 5, ATU 510A + 403C + 409); **RvNn 2005**: „Kuidas kuningapoeg kosis vaeselapse“ (nr 179); **Sandra 2004: Kahrukõrvaga Ivan** („Tütär Tuhkapusja“, lk 244–251).

sk **Inland 1847**: „Aschenbrödel“ (nr 28, veerg 631–632).

K: Annist 1966: 117–118; 141–143; 212–213; Kalmre 1989: 137–147; Toomeos-Orglaan 2001: 219–231; Toomeos-Orglaan 2013: 49–64.

ATU 510B: Kuninga köögitüdruk ATU: *Peau d'Asne*

Isa (kuningas) tahab oma tütrega abielluda, pulmade vältimiseks laseb tüdruk tuua isal kolm imelist (pulma)kleiti, mille peal oleks vastavalt tähed, kuu ja päike. Isa toob kõik soovitud kleidid. Tütär põgeneb kodust, jõuab teise kuninga lossi ja hakkab seal teenijaks. Kuningas korraldab kolmel korral balli, kuhu ilmub ka tüdruk, kandes iga kord üha imelisemat kleiti. Peo lõpus tüdruk põgeneb. Kui ta teenijaks rietatuna kuninga kambrisse astub, viskab pahane kuningas teda saapaga (teisel korral seebiga); järgmisel korral ütleb tüdruk peol kuningale, et elab Saapa (Seebi) riigis (linnas). Viimasel korral põgenedes jääb tüd-

ruku kleidiäär lossi köögiukse vahele ning kuningas tunneb teenijas ära peol kohatud neiu, nad abielluvad.

Eestis on süžee vähe levinud (5 var), mujal maailmas, sh Eesti lähinaabritel aga üsna tuntud. See intsesti puudutav süžee on teada 11. saj-st, hiljem on lugu edasi aren- danud mitmed autorid: Giovanni Straparola teoses „Le piacevoli notti“ („Meeldivad ööd“, ATU 510B*), Giambattista Basile jutukogumikus „Lo cunto de li cunti“ („Jutt juttudest“ II, 6), Charles Perrault’ muinas- jutus „Eeslinahk“ („Peau d’Asne“) ning vennad Grimmid jutus „Väike metslane“ (KHM 65). Intsestioht, mis loo alguses ilmneb, ei ole muinasjutužanrile võõras teema, motiiv esineb imemuinasjuttudes „Õde põgeneb venna eest“ (ATU 313E*), „Käteta tüdruk“ (ATU 706), „Isa, kes tahtis abielluda oma tütrega“ (ATU 706C) ja novellmuinasjutus „Süütult laimatud tüd- ruk“ (ATU 883A).

Jutus „**Kuningatütär**“ (170) põhjendab üleskirjutaja isa ja tütre moraaliveastast abielu ristiusueelse ajaga. Võrumaa mõldri Märt Siipseni kirjapandud jutt on retoori- kalt ja stiililt ilukirjanduslik. Kirjapanija pole oma fantaasiale piire seadnud, paigu- tades põgenenud kuningatütret koos hobus- te, tõlla ja kutsariga haavapuu sisse elama.

V: Grimm II 1994: „Väike metslane“ (lk 152–157, KHM 65); **Perrault 2007**: „Eeslinahk“ (lk 103–142).

ATU 511: Ükssilm, Kakssilm, Kolmsilm

ATU: *One-Eye, Two-Eyes, Three-Eyes*
Võõrasema saadab vaeslapse karja ning annab talle ülesandeks linad (takud) lõn- gaks kedrata. Lehm aitab tüdrukut. Võõras- ema tütrede – Ükssilm, Kakssilm, Kolmsilm